

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2025, 12 (3), 183-217

19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE AFGANİSTAN AİLE HUKUKUNA İLİŞKİN DÜZENLEMELER

From The 19th Century To The Present Day Afghanistan Family Law Regulations

Muhammed Zakir BAKHTARİ

Doktora Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, İslam Hukuku Anabilim Dalı, mzakirbakhtari3671@hotmail.com, ORCID: [0000-0003-0633-9315](https://orcid.org/0000-0003-0633-9315).

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	15.07.2025
Kabul Tarihi / Accepted:	24.11.2025
Yayın Tarihi / Published:	03.12.2025
Cilt / Volume:	12
Sayı / Issue:	3
Sayfa/ Pages:	183-217

Atıf / Cite as: Bakhtari, Muhammed Zakir. "19. Yüzyıldan Günümüze Afganistan Aile Hukukuna İlişkin Düzenlemeler" (From The 19th Century To The Present Day Afghanistan Family Law Regulations). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 12/3 (2025), 183-217. Doi: 10.17859/pauifd.1742937.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Turnitin intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 12 (3) 2025: 183-217

19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE AFGANİSTAN AİLE HUKUKUNA İLİŞKİN DÜZENLEMELER* **

Muhammed Zakir BAKHTARİ***

Öz

Afganistan’da Aile Hukuku, tarih boyunca dinî, kültürel ve siyasî unsurların etkisiyle sürekli değişime uğramıştır. İslam öncesinde kabile gelenekleri belirleyici iken, 7. yüzyılda İslam’ın yayılmasıyla şer’î hükümler Hanefî mezhebi çerçevesinde hâkim olmuştur. 19. yüzyıl sonlarından itibaren başlayan kodifikasyon süreciyle beraber Hanefî Mezhebi temel alınsa da diğer Sünnî ve Ca’ferî mezhebinden de yararlanmıştır. 20. yüzyılın başındaki modernleşme girişimleriyle de Osmanlı ve Arap hukuk sistemlerinden etkilenmiş, bu süreç 1977 tarihli Afgan Medenî Kanunu ile zirveye ulaşmıştır. Ancak, 2004 Afganistan yeni Anayasası’nın mezhepsel temsiliyet düzenlemeleri ve 2021’de Taliban yönetiminin dinî esaslara dayalı müdahaleleri, Aile Hukukunun uygulama alanını yeniden şekillendirmiştir. Bu çalışmada, 19. yüzyıl sonlarından günümüze kadar Aile Hukuku’ndaki gelişmeleri tarihsel, mezhepsel dayanaklarını ve toplumsal yansımalarını incelenmektedir. Çalışmada, öncelikle Aile Hukukuyla ilgili bazı eserler, nizamnameler, usulnâmeler, fermanlar, kanunlar, düzenlemeler ve mezhep temelli uygulamalar tarihsel açıdan değerlendirilecektir. Araştırma, zaman bakımından da 1893’ten 2025’e kadar olan süreçle sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sünnî, Şîî, Afganistan, Aile Hukuku, Kanun.

From The 19th Century To The Present Day Afghanistan Family Law Regulations

Abstract

Family law in Afghanistan has undergone constant change throughout history due to religious, cultural, and political influences. While tribal traditions were dominant before Islam, with the spread of Islam in the 7th century, Sharia law became dominant within the framework of the Hanafi school of thought. Although the Hanafi school of jurisprudence was taken as the basis with the codification process that began in the late 19th century, other Sunni and Ja’fari schools of jurisprudence were also utilized. With the modernization efforts at the beginning of the 20th century, it was influenced by the Ottoman and Arab legal systems, and this process reached its peak with the Afghan Civil Code of 1977. However, the sectarian representation provisions of the new 2004 Afghan Constitution and the Taliban government's interventions based on religious principles in 2021 have reshaped the scope of application of Family Law. This study examines the historical and sectarian foundations of developments in Family Law from the late 19th century to the present day, as well as their social implications. The study will first evaluate, from a historical perspective, certain works, regulations, procedures, decrees, laws, regulations, and sectarian-based practices related to Family Law. The research is also limited to the period from 1893 to 2025.

* Yazar makalede *Etik Kurul İzni* gerektirecek bir durum bulunmadığını beyan etmiştir.

** Bu makale, İslâm Hukuku ve Afganistan Medenî Kanunu’na Göre Afgan Toplumundaki Evlilik Öncesi Faaliyetler (Nişan ve Sonuçları), (Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü Denizli 2022) başlığıyla hazırladığım yüksek lisans tezinden hareketle hazırlanmıştır.

*** Doktora Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, mzakirbakhtari3671@hotmail.com, ORCID: [0000-0003-0633-9315](https://orcid.org/0000-0003-0633-9315).

Keywords: Sunnite, Shiite, Afghanistan, Family Law, Law.

Structured Abstract

Family law in Afghanistan has been shaped by various religious, cultural and political dynamics throughout history. Due to the country's geographical location, ethnic diversity and chronic political instability, it has often been difficult to establish a stable legal structure. Afghanistan's role in history, due to its location at the crossroads of Asia, has provided a platform for the interaction of many civilisations and belief systems. This interaction has led to the development of complex and layered regulations regarding family law. Before the arrival of Islam in the region, the tribal systems formed by settled and nomadic communities in what is now Afghanistan were the most fundamental regulatory elements determining family relations. Issues such as marriage contracts, divorce procedures, and inheritance distribution were shaped not so much by written legal rules as by tribal customs, traditions, and the decisions of the Elders' Council. Each tribe maintained its internal order, social harmony, and interests through customs it had established. During this period, women's rights within marriage and inheritance were generally limited, and the interests of the community took precedence.

The spread of Islam to the region from the 7th century onwards brought about a fundamental transformation in family law. Hanafi, the dominant school of thought in Afghanistan, played a leading role in resolving family law issues based on the fundamental sources of Islamic law: the Quran, Sunnah, ijma, and qiyas. The Hanafi school of thought, particularly influenced by the Turkic-Islamic civilisations of Central Asia, shaped religious and legal practices in the region. During this process, marriage contracts, divorce procedures, alimony obligations, and inheritance shares were determined within the framework of Sharia rules, and women's rights in matters such as marriage, dowry, and alimony were theoretically protected. The modernisation movements seen in the Islamic world, particularly in the Ottoman Empire and Egypt, from the late 19th century onwards also affected Afghanistan. Reformist leaders and jurists sought to codify traditional fiqh rules in order to rebuild the social order within the framework of a modern state apparatus. The legal texts prepared during this period were based on Hanafi fiqh, and in some cases, other Sunni schools of thought and Ja'fari fiqh were also used in an attempt to establish a more inclusive system.

At the beginning of the 20th century, Emir Amanullah Khan's modernisation efforts and reformist initiatives also manifested themselves in the areas of women's rights and family law. Taking the Ottoman Mecelle and the Family Law Decree, as well as similar regulations in Arab countries, as examples, the aim was to apply traditional Sharia rules in a manner appropriate to the needs of the time. This process reached an important turning point with the Afghan Civil Code, which came into force in 1977. This law stands out as the most comprehensive text regulating family law in a systematic and written manner. However, Afghanistan's historical reality of prolonged civil wars, coups, regime changes, and foreign interventions has continuously threatened the sustainability of the gains made in the field of law. In the post-2001 period, the 2004 Constitution recognised sectarian representation at the constitutional level, bringing to the fore regulations to meet the demands of communities belonging to the Ja'fari sect in the field of family law. In this context, Shia personal status laws were drafted, and a multi-legal structure was adopted that partially addressed the needs of different sects. The Taliban's return to power in 2021 has created a new rupture in the content of Afghan family law. The Taliban regime strictly applies its interpretation of Islamic law and advocates a stricter return to traditional Sharia rules.

This situation has led to significant restrictions, particularly in areas such as women's rights, education and participation in public life, and has profoundly affected the social functioning of family law. In this context, the historical journey of family law in Afghanistan can be summarised as a complex process of transformation, from local custom to Sharia, then to codification, and back to radical interpretations of Sharia. This study aims to better understand the dynamic and fragile structure of the legal system in Afghanistan by analysing the historical development of family law regulations, their sectarian foundations, and their social implications from the 19th century to the present day.

GİRİŞ

7. yüzyıl İslâmiyet'in Afganistan coğrafyasına intikaliyle birlikte İslâm hukuku, ülkenin hukuk düzeninin asli referans çerçevesini teşkil etmeye başlamıştır. Bu süreçten itibaren İslâm hukukuna ilişkin hükümler kesintisiz biçimde uygulanmış, normatif etkisi gerek toplumsal gerek kurumsal düzeyde günümüze kadar devam etmiştir. İslâm'ın kabulü sonrasında özellikle medeni, ceza ve kamu hukuku alanlarında klasik fıkıh literatürü ile fetva mecmuaları temel norm kaynağı olarak benimsenmiştir. Afganistan toplumunun ekseriyetle Hanefî mezhebine mensup olması, tarih boyunca siyasi otoriteler ve yasama iradeleri açısından Hanefî fikhını hukukî düzenlemelerde birincil normatif dayanak hâline getirmiştir. Bu nedenle, hukuki tadil, tanzim ve ıslahat süreçlerinde başvurulana ana kaynak sistematik olarak Hanefî mezhebi olmuştur. Hanefî mezhebinde doğrudan hüküm bulunmayan ve ihtilaflı meselelerde tali kaynak olarak diğer mezheplerin görüşlerine müracaat edilmiştir. Bu bağlamda Afganistan'da hukuk normlarının belirlenmesi, tashihi ve uygulanmasında temel belirleyici unsur Hanefî mezhebidir. Bu durum, tarihsel olarak gerçekleştirilen tüm kanunlaştırma ve hukukî reform süreçlerinde açık şekilde müşahade edilmektedir. 1747 yılında Ahmed Şah Dürrânî¹ tarafından kurulan modern Afganistan devleti, 19. yüzyıl sonlarına kadar belirli ve sistematik bir hukuk yapısından yoksundu. Bu dönemde hukukî meseleler genellikle yerel gelenek ve göreneklere göre, bölgesel kanaat önderleri veya dinî otoriteler tarafından yürütülmüştür. Her ne kadar bu döneme ait yazılı ve kodifiye edilmiş bir hukuk sisteminden bahsetmek mümkün olmasa da uygulamada fikhî esaslar ve yerel örfî meseleler etkili olmuştur.

Afganistan'da modern anlamda hukukî düzenlemelere yönelik ilk adımlar, 1880 yılında tahta çıkan Emir Abdurrahman Han² döneminde atılmıştır. Abdurrahman Han

¹ Ahmed Şah (Abdâli) Dürrânî (1722-1773), Dürrânî hanedanının ilk şahıdır ve Afganistan'ın kurucusu olarak kabul edilmektedir. Detalı bilgi için bkz. Mehmet Saray, "Ahmed Şah Dürrânî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınlar, 1989), 2/133-134.

² Abdurrahman Han (1844-1901), 19. yüzyıl sonlarında Afganistan'da siyasi ve idarî reformlarla dikkat çeken Bârikzay Hanedanı mensubu bir hükümdardır. 1844 yılında Afganistan'da doğmuş olup, 1 Ekim 1901 tarihinde vefat etmiştir. 1880-1901 yılları arasında Afganistan'da hüküm sürmüştür. Saltanat yıllarında ülkenin idarî yapısında önemli reformlara imza atan Abdurrahman Han, ordu teşkilatının yeniden yapılandırılmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda yabancı uzmanları ülkeye davet etmiş ordunun askerî teçizat ve donanımı yenileştirmiştir. Aynı zamanda tarımda

merkeziyetçi bir idare kurmayı hedeflemiş ve bu doğrultuda hukuk alanında birtakım düzenlemelere gitmiştir. Bu dönemde, basılan *Tâcû't-Tevârih* adlı eserde aile ve medenî hukuka ilişkin bazı bilgilere yer verilmiş ve hukukî uygulamalarda bir tür standartlaşma hedeflenmiştir. Ayrıca kadılar ve müftüler için bir rehber niteliğinde hazırlanan *Esâsü'l-Kudât* adlı eser hazırlanmış ve mahkeme kararlarında bu kaynaklar esas alınmıştır. Bu metinlerde Hanefî fıkhnın müftâ-bih görüşleri temel alınmış, böylece yargı uygulamalarında birlik sağlanmaya çalışılmıştır.³

1919 yılında İngiltere'nin etkisinden kurtularak bağımsızlığını ilan eden Afganistan, bu tarihten itibaren hukukî alanda modernleşme çabalarına hız vermiştir. Dönemin kralı Emânullah Han,⁴ İran Şahı Rıza Pehlevî ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk gibi dönemin reformist liderlerinden etkilenmiş, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında çıkarılan

modernleşmeyi hedefleyerek yeni zirai aletlerin üretimini teşvik etmiş, tüketim mallarının yerli üretimini başlatmıştır. Sağlık alanında da kayda değer adımlar atarak Afganistan'ın ilk modern hastanesini kurmuştur. Siyasi anlamda ise dağınık kabile yapısını merkezi bir otoriteye bağlayarak müstahkem bir devlet teşkilatı kurmayı başarmıştır. Dış ilişkilerde İngiltere Hindistanı ile Çarlık Rusyası arasında hassas bir denge politikası güderek Afganistan'ın bağımsızlığını muhafaza etmiştir. Afgan yasama tarihine bakıldığında, Aile Hukuku ve diğer hukukî düzenlemelere dair klasik anlamdaki ilk hukuki çerçevenin, onun döneminde şekillenmeye başladığı görülmektedir. Bu süreçte *Esâsü'l-Kudât*, *Tâcû't-Tevârih* gibi metinlerde ve çıkarılan fermanlarda hukukî ve idarî meseleler sistematik olarak ele alınmış ve yasalaşma sürecinin ilk nüveleri ortaya çıkmıştır. Detaylı bilgi için bkn. Mîr Gulâm Muhammed Gubâr, *Afganistan der Mesîr-i Târîh* (Kabil: İntişârât-ı Muhsin, 2012), 1/653.

³ Khwajamir Mehtarkhan, "Afgan Medeni Kanununun Oluşum Süreci ve Muhtevası", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 26 (2015), 3.

⁴ Emânullah Han, 2 Haziran 1892 tarihinde Afganistan'ın Kabil vilayetine bağlı Pağman ilçesinde dünyaya gelmiştir. Modern Afganistan tarihinin önemli simalarından biri olan Emânullah Han, 1919-1929 yılları arasında ülkesine on yıl süreyle liderlik etmiş ve bu süreçte Afganistan'ın İngiliz etkisinden kurtulup tam bağımsız bir devlet hüviyetine kavuşmasında öncülük etmiştir. 1919 yılında bağımsızlığın ilanının ardından, 1921 tarihli Türkiye Anayasası'nı örnek alarak 1923'te hazırlattığı Afgan Anayasası'nı yürürlüğe koymuş; bu anayasa, devletin idari yapısında ve hukuk sisteminde modernleşme hedeflerini yansıtmıştır. Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunan kayınpederi Mahmud Tarzî'nin de etkisiyle, özellikle laiklik temelli reformlara yönelen Emânullah Han, bu bağlamda eğitimin modernleşmesi, kadın haklarının geliştirilmesi ve yasama düzeninde değişiklikler gibi adımlar atmıştır. 1928 yılında Avrupa, Türkiye, Mısır ve Hindistan'ı içine alan uzun bir seyahate çıkmış; dönüşünde kadınlara siyasi haklar tanınması ve yasama reformları gibi projelerini kamuoyuna duyurmuştur. Ancak bu reformist yaklaşım, İslamî çevrelerde ciddi bir tepkiye sebep olmuş, özellikle din âlimlerinin sert muhalefetine maruz kalmıştır. Kasım 1928'de Celâlabâd'da çıkan kabile ayaklanması sırasında, öne çıkan kabile liderlerinden biri olan Baççe-i Sakov (Habîbullâh Kalakânî) başkent Kâbil'i ele geçirmiş ve kendisini emir olarak ilan etmiştir. Tahtı tekrar ele geçirme teşebbüsleri başarısızlıkla sonuçlanan Emânullah Han, bu gelişmeler üzerine Afganistan'dan ayrılmak zorunda kalmış ve hayatının geri kalan kısmını sürgünde geçirmiştir. 25 Nisan 1960 tarihinde İsviçre'nin Zürih kentinde vefat eden Emânullah Han'ın naaşı, Afganistan'a getirilerek Celâlabâd şehrinde defnedilmiştir. Detaylı bilgi için bkn. Ferhang, *Afganistân der Penç Karn-ı Âhir*, 331-346-355. Gubâr, *Afganistan der Mesîr-i Târîh*, 1/751.

kanunlardan ilham alarak Afganistan’da kapsamlı bir hukukî reform süreci başlatmıştır.⁵ Bu süreçte, Hanefî mezhebinin esaslarını muhafaza etmekle birlikte modern yasa hazırlıkları yapılmış, ilk kez anayasa hazırlanmış ve çeşitli kanunlar çıkarılmıştır. Bu çerçevede, 1921 yılında *Temessükü’l-Kudâtî-i-Emâniyye* adlı eser hazırlanmıştır. Bu kitap hem medenî hukuku hem ceza hukukuna dair hükümleri içermektedir. Özellikle aile hukukuna dair hükümler nikâh, düğün ve sünnet gibi ailevi meseleleri düzenlemiş, bu da Afganistan’da aile hukukunun yazılı hale getirilmesine yönelik önemli bir adım olmuştur. Bu gelişmenin ardından Afganistan’da aile hukukuna ilişkin ilk yazılı düzenlemeler, yine aynı yıl (1921) yürürlüğe giren *Nizamnâme-i Nikah, Arûsi ve Hatne Sûri* ile başlamıştır. Evlilik yaşı, mehir sınırlamaları ve tören masraflarını düzenleyen bu kanun, geleneksel uygulamalara müdahale eden modern bir yaklaşım sergilemiştir. 1926’de yenilenen *Nizamnâme-i Nikâh av Sünneti*, çocuk evliliklerine ilişkin şartları esnetmiş ve veli iznini öne çıkarmıştır. 1934’lerden itibaren *Usûlnâme* adıyla yayımlanan düzenlemeler, düğün harcamalarının kontrolüne ve kadın haklarının korunmasına odaklanmıştır. Yukarıda işaret edildiği gibi Afganistan halkının büyük çoğunluğu Hanefî mezhebine mensup olduğundan, hukukî düzenlemelerde de Hanefî fikhî esas alınmıştır. Ancak uygulamada yalnızca Hanefî görüşlerine bağlı kalınmamış, bazı durumlarda diğer Sünnî mezheplerin görüşlerinden de yararlanıldığı olmuştur.

1921’den, 1977 yılında Afganistan Medenî Kanun’un yürürlüğe girmesine kadar geçen dönemde aile hukukuyla ilgili düzeltmeleri düzenlemek amacıyla Ceza Kanunu’nun yanı sıra farklı tarihlerde çeşitli kanunlar ve fermanlar da çıkarılmıştır. Bu süreçte hazırlanan kanunların büyük çoğunluğu aile hukukunu konu edinmiş, söz konusu mevzuat toplumun ihtiyaçlarına göre şekillendirilmiştir. Anılan düzenlemeler, genel olarak kapsamlı bir aile hukuku reformu niteliği taşımamakta, aksine sınırlı içerikli, az sayıda madde ve paragraftan oluşan normatif metinler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düzenlemelerin ortak yönü, aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıkların çözümünde mahkemelere ve tatbik edicilere, yeterli açıklıkta ve işlevsellikte bir normatif çerçeve sunmamalarıdır. Ayrıca, iktidarlar tarafından benimsenen modernleşme ve reform hedefleri ile toplumun sosyo-kültürel gerçekliği, gelişmişlik düzeyi ve farklı sosyal grupların çıkarları arasındaki uyumsuzluk, söz konusu düzenlemelerin uygulamada sınırlı etki göstermesine yol açmıştır. Bahsi geçen tüm metinler, evlilik sürecinde yaygın biçimde görülen olumsuz ve geleneksel uygulamaların ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çocuk yaşta evlilik, zorla evlendirme, aşırı düğün masrafları, *Vilver/Toyana* (başlık parası), mehir ve çok eşlilik gibi pratiklerin hukuki yasaklamalar ve sınırlamalar yoluyla bertaraf edilmesi hedeflenmiştir.⁶

1977’de yürürlüğe giren Afganistan *Medenî Kanunu*, Hanefî fikhını temel alarak aile hukukunu sistematik hâle getirmiştir. Evlilik, boşanma ve miras gibi konular kapsamlı şekilde ele alınmıştır. 2004 Anayasası, Sünnî-Hanefî ve Şiî-Ca’ferî mezheplerini resmî

⁵ Kâbe Râstin Tahrânî-Nejmâ Yesârî, *Hukûk-ı Fâmil-i Afganistân*, çev. Fehim Kayyûmî (Saarbrücken: Max Plang Enstitüsü, 2010), 9.

⁶ Kâbe Râstin Tahrânî-Nejmâ Yesârî, *Hukûk-ı Fâmil-i Afganistân*, 11.

olarak tanıyarak çoğulcu bir hukuk sisteminin yolunu açmış, 2008’de Şiîler için *Kânûn-i Ahvâl-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu’* yasalaşmıştır. Taliban’ın 2021’de iktidara dönüşüyle, evlilik yaşı, mehir ve törenlere dair katı düzenlemeler getirilmiş, İslâmî kuralların katı yorumu toplumsal uygulamalara yansıtılmıştır. Bu süreçte, örfî uygulamalar ile devlet politikaları arasındaki gerilim, aile hukukunun dinamik yapısını şekillendirmiştir.

Afganistan mevzuatının temel referans kaynaklarını İslâm hukuku ve özellikle klasik fıkıh literatürü oluşturmaktadır. Bu nedenle kanun koyucular, düzenlemeleri kaleme alırken yürürlükteki pozitif hukuk tekniğinden ziyade fikhî hükümleri esas almışlardır. Dolayısıyla mevzuatta yer alan birçok hüküm, mahiyet itibarıyla klasik fıkıh öğretisiyle paralellik arz etmekte ve doğrudan onun hükümlerinin pozitif düzleme aktarılmış şekli olarak değerlendirilebilmektedir. Bununla birlikte, toplumsal hayatta mevcut olan bazı örfî uygulamalar başlık parası gibi mevzuatta ayrıca ele alınmış ve klasik fıkıhın temel ilke ve amaçlarına aykırı görüldüğü için hukuken yasaklanmıştır. Böylece kanun koyucu, örfün hukuku belirlemesi ilkesini sınırlayarak, İslâm şeriatının normatif çerçevesiyle uyumlu olmayan yerleşik uygulamalara karşı pozitif bir müdahalede bulunmuştur.

Çalışma, Afganistan Aile Hukukuna ilişkin düzenlemelerin tarihsel gelişimini, mezhepsel temellerini ve toplumsal yansımalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, basılı kaynakların yanında 1893’ten 1929’a ve günümüze kadar yürürlüğe giren kanun, nizamname, usûlnâme, ferman ve diğer hukuki metinler kronolojik olarak değerlendirilecektir. Çalışmada, nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup, araştırmanın temelini oluşturan kalıpları, temaları, önyargıları ve anlamları ortaya koyabilmek amacıyla veriler dikkatli ve sistematik bir biçimde incelenmiş ve yorumlanmıştır. Aile hukukuna ilişkin veriler tespit edildikten sonra tarihsel ve hukuki değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışma, büyük ölçüde hukuki düzenlemelerin orijinal metinlerine dayanmakta, aile hukukuna dair hükümler doğrudan bu birincil kaynaklar üzerinden incelenecektir. Metodolojik olarak hukuki düzenlemelerin tarihsel gelişimine ve ilgili maddelerine odaklanılmakta, böylece normatif yapı ile uygulamadaki farklılıkların sistematik biçimde ortaya konulması hedeflenmektedir. Çalışmanın siyasal tarihî arka planına, makalenin hacmini aşırı genişletmemek amacıyla ayrıntılı biçimde değinilmemiş, yalnızca konuya ilişkin değerlendirmelerin anlaşılmasına yetecek ölçüde temel bilgilerle yetinilmiştir.

1. Abdurrahman Han Dönemi (1880-1901)

1893 tarihli *Esâsü'l-Kudât*: 19. yüzyılın sonlarında Kâbil’deki kraliyet matbaası tarafından yayımlanan *Esâsü'l-Kudât*, İslam hukuku çerçevesinde hukukun uygulanmasından sorumlu hâkimler için bir başvuru kaynağı olarak hazırlanmıştır. Bu eser, dönemin hukuk anlayışını yansıtmakla kalmayıp, aynı zamanda İslam hukuku bağlamında Aile Hukuku başta olmak üzere çeşitli konulara dair kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Eser, özellikle Aile Hukuku ile ilgili olan nişan, evlilik ve boşanma gibi meseleleri ele alarak, dönemin hukuki uygulamalarına dair önemli bir perspektif

sunmaktadır. Bunun yanı sıra, eserin yüksek kalitede basımı (*Litografik baskı tekniği*)⁷ ve özenli ciltlenmesi, Afganistan ve diğer İslam toplumlarında hukuk metinlerine verilen değerin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. *Esâsü'l-Kudât*, hem dönemin hukukçuları hem de günümüz araştırmacıları için kıymetli bir referans kaynağı niteliğindedir.⁸ Bu eser, Abdurrahman Han zamanında Hanefî fikhına dair muteber fıkıh kitapları esas alınarak yazılmıştır.⁹

1900 tarihli *Tâcü't-Tevârîh*: Abdurrahman Han'ın kendi hatıralarını kaleme aldığı bir eser olup içerisinde birçok hukukî meseleyi barındırmaktadır. Abdurrahman Han, yaşamı, seyahatnameleri ve anıları çerçevesinde, 1747'den 1900'e kadar Afganistan tarihini, kendi yönetim deneyimlerini ve siyasi düşüncelerini ayrıntılı bir biçimde ele almıştır. Söz konusu eser, yalnızca dönemin Afganistan'ına dair önemli bir tarihsel kaynak olmakla kalmayıp, aynı zamanda yazarın siyasi ve askerî stratejilerini de kapsamlı bir şekilde açıklamaktadır. Kitapta, Afganistan'ın merkezi bir otorite altında nasıl birleştirilmesi gerektiği ve modern bir Ulus-Devlet inşa etme çabaları detaylandırılmaktadır. Bununla birlikte, eserde hukukî meselelere ilişkin çeşitli değerlendirmelere de yer verilmektedir. Özellikle aile hukukuna dair düzenlemeler ile dönemin geleneksel evlilik pratikleri ve örfî uygulamalar üzerinde durulmuştur. Bu yönüyle eser, dönemin hukuk sistemini ve yönetimin anlayışını anlamak bakımından önemli bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır.¹⁰

2. Emânullah Han Dönemi (1919-1929)

1921 tarihli *Temessükü'l-Kudâti'l-Emâniyye*: Bu eser, Emânullah Han dönemindeki meşhur âlimler tarafından hazırlanmış ve yine onun fermanıyla basılmıştır. Eserin ikinci bölümünde aile hukuku ile ilgili konular ele alınmıştır. İslâm aile hukuku çerçevesinde talâkın mahiyeti, türleri ve uygulanma şartları incelenmiştir. Farklı fıkıh mezheplerinin yorumları, tarihsel gelişimi ve hukuki uygulamalar ele alınmıştır. Ric'î, bâin ve muhalaâ gibi talâk türleri detaylandırılarak hukuki sonuçları açıklanmıştır. Ayrıca, Emânullah Han dönemindeki reformlar çerçevesinde talâk hukukundaki değişimler ve dönemin hukuk sistemine etkileri analiz edilmiştir. Bu çalışma, aile hukuku

⁷ Litografik baskı tekniği, 18. yüzyılın sonunda Avrupa'da icat edilmiş ve 19. yüzyılın başlarından itibaren Hindistan alt kıtasında yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Bu tekniğin özellikle popüler hale gelmesinin temel sebeplerinden biri, Latin alfabesi dışındaki farklı yazı sistemlerini nispeten kolay bir şekilde çoğaltabilmesidir. 1860'lı yıllara gelindiğinde, litografik baskı Afganistan'ın Kâbil, Kandahar ve Herat gibi önemli merkezlerine de yayılmıştır. *Esâsü'l-Kudât*, bu dönemde Afganistan'da basılan önemli hukuk eserlerinden biri olarak, dönemin hukuk uygulamaları ve matbaa teknolojisinin gelişimi açısından dikkate değer bir örnek teşkil etmektedir.

⁸ Ahmed Jan Alkûzey, *Esâsü'l-kudât* (Kabil: Matbaa'-i Dârü'l-Saltanah, 1893), 2-8.

⁹ İzzeddin Vekili Popelzai, *Dârü'l Kadâ der Afganistan az Avâil'i Ahd'i İslâm tâ Ahd'i Cumhuriyet* (Kabil: Matbaa'yi Devletiyye, 2010), 369.

¹⁰ Abdurrahman Han, *Tâcü't-tevârîh* (Peşaver: Merkezi Neşerat-ı Meyvend, 1996), 1-2/5-6.

alanına önemli bir katkı sunarak dönemin hukuki zihniyetini yansıtan değerli bir kaynak mahiyetindedir.¹¹

1921 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh, Arûsi ve Hatne Sûri*: Afganistan’da aile hukukuna dair ilk düzenleme, *Nizâmnâme-i Nikâh, Arûsi ve Hatne Sûri* (çocuk sünneti)¹² adlı tüzük olup, 1921 yılında yürürlüğe girmiştir. Tüzüğün, giriş kısmında belirtildiği üzere temel amacı, düğün masrafları, kocanın eşine yönelik baskı ve istismarından kaynaklanan hak ihlallerine ilişkin dâvaların önlenmesi ve düzenlenmesidir. *Nizâmnâme*’de, evliliğin mahkeme huzurunda olması, güvenilir, dürüst şahitlerin varlığında gerçekleşmesi gerektiği açıkça ifade edilmiştir. Bu bağlamda, nikâhın âdil şahitler huzurunda kısılması esası getirilmiştir.¹³

Söz konusu *Nizâmnâme*, toplumsal huzursuzluklara ve aile içi çekişmelere sebep olan çocuk yaşta evlilikleri ve aile baskısıyla yapılan zoraki izdivâcları yasaklamıştır. Bu şekilde *Nizâmnâme*’nin 5. maddesi, çocuk yaşta evliliği açıkça yasaklarken, 6. maddesi ise evlenme yaşı için alt sınır olarak 13 yaşı belirlemiştir. Bu minvalde 13 yaşına gelmeden evlenmek yasaktır. Bu hüküm, her iki cinsiyet için de eşit şekilde uygulanmaktadır. Aynı maddede yer alan önemli düzenlemelerden biri de kan davaları dâhil herhangi bir uyuşmazlığın çözümü amacıyla ailelerin kendi kadın üyelerinden birini karşı tarafa teslim etmelerinin yasaklanmasıdır. *Nizâmnâme*, kadınlara ve kız çocuklarına eğitim ve çalışma hakkı gibi birtakım temel özgürlükler tanımıştır. Bu tür hak ve özgürlüklerin, İslâm Hukuku’nda da yer alması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁴ Ayrıca evliliğe ilişkin mali yükümlülüklerin sınırlandırılması da *Nizâmnâme*’nin dikkat çeken unsurlarındandır. Bu çerçevede nişan töreni (*Şirni Hori*), kına gecesi ve düğün gibi merasimlerde yapılan aşırı harcamalar ile başlık parası yasaklanmıştır. Mehirin en az miktarı 30 rupi ile belirlendiği ve damadın evlilik vesilesiyle karşılaması gereken giyim masraflarına da üst sınır getirilmiştir.¹⁵

¹¹ Komisyon, Temessükü’l-kudâti’l-Emâniyye (Kabil: Dârü’l-Saltanah, 1921), 97.

¹² İslâm ve diğer semavî dinlerde, Hz. İbrâhim’in uygulamasına dayandırılan sünnet geleneği, İslâmiyet’te de süreklilik göstermiştir. Hz. Peygamber’in hadislerinde fitrî bir uygulama olarak nitelendirilen sünnet, İslâm hukukçuları tarafından da farklı yönleriyle ele alınmış ve hükmü tartışılmıştır. Konuya dair hadisleri, Müslüman toplumların telakkilerini ve tarihî teamüllerini dikkate alan fakihler, erkek çocuklarının sünnet edilmesine ilişkin hüküm konusunda ihtilafa düşmüştür. Hanefî ve Mâlikî mezheplerine göre sünnet, dinen teşvik edilen bir uygulama (sünnet) niteliği taşırken; Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise bu uygulama dinî bir yükümlülük (vâcip) olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Hanefîler, sünneti İslâm’ın toplumsal düzeyde bilinen ve uygulanan ayırt edici sembollerinden biri (şîâr) olarak kabul etmiş; bu nedenle topluca terk edilmesine cevaz verilmeyeceğini özellikle vurgulamışlardır. Daha fazla bilgi için bk. Nebi Bozkurt, “Sünnet” (İstanbul: TDV Yayınlar, 2010), 38/157-159.

¹³ *Nizâmnâme-i Nikâh, Arûsî ve Hatne Sûrî* (NNAH), (1921), m.1.2/3.

¹⁴ NNAH, md.5-6/5.

¹⁵ NNAH, md.11/6.

1924 tarihli *Fetevâ-yı Emâniyye*: Kabil'in¹⁶ Pağman ilçesinde Büyük Şûra (Loya Cirga) tarafından oluşturulup Emânullah Han'a sunulmuştur. 1924 yılında Kabil ilinin Pağman ilçesinde toplanan Loya Cirga tarafından Fetava'yı Emâniyye adlı fetva kitabının telifi amacıyla, *Şûra-yi Devlet* adlı bir kurul oluşturulmuştur. Bu kurulun, söz konusu kitabın hazırlama amacı, dönemin din adamlarının yürürlüğe konulan kanunlara karşı gösterdiği tepkiler neticesinde, mevcut kanunların yerine geçecek bir hukuk kaynağı oluşturmaktır. Bu dönemde din adamları, her türlü kanunlaştırma girişimine karşı çıkmış ve mevcut yasaların yürürlükten kaldırılarak, hukuki düzenlemelerin fetvalara dayalı olarak şekillendirilmesini talep etmişlerdir. Bu bağlamda, yasama sürecinde çıkarılan tüm kanunlara Nizamnâme adı verilmiştir.¹⁷ Söz konusu fetva'da, medeni ve ceza hukukuna ilişkin temel bilgilere yer verilmiş; özellikle aile hukukuna dair kapsamlı, sistematik ve derinlemesine açıklamalara geniş bir şekilde yer verilmiştir. Aile hukukunun farklı boyutlarıyla ele alındığı bu metinde, hem klasik fikhî kaynaklarla uyumlu yorumlara hem de dönemin toplumsal ve hukuki ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik özgün değerlendirmelere rastlanmaktadır. Bu yönüyle fetva, sadece normatif bir metin olmanın ötesinde, aile hukukunun uygulanışı, sınırları ve ilke temelleri hakkında zengin bir perspektif sunmaktadır.

Yukarıda işaret edildiği gibi din âlimleri, Emânullah Han'ın gerçekleştirmeyi hedeflediği reformların kendi toplumsal ve siyasal nüfuzlarını zayıflatacağı endişesiyle söz konusu reformlara destek vermekten imtina etmişlerdir. Bu çerçevede ulema, hükümdarı İslam şeriatine aykırı düzenlemeler ihdas etmekle itham etmiştir. Ayrıca, Afganistan'daki bazı etnik topluluklar da özellikle hukuk alanında yapılan yeniliklere karşı ciddi bir muhalefet sergilemiştir. Artan bu tepkileri ve yer yer ortaya çıkan isyanları kontrol altına almak amacıyla Emânullah Han, 700 üyeden oluşan bir Loya Jirga'yı toplantıya çağırmıştır. Yapılan müzakereler neticesinde, 1923 tarihli Afganistan Anayasası ile 1921 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh, Arûsi ve Hatne Sûri* üzerinde çeşitli tadilatlar gerçekleştirilmiştir. Bu reform sürecinin devamı olarak, 8 Ağustos 1926 tarihinde *Nizâmnâme-i Nikâh ve Sünnet* adıyla yeni bir düzenleme yürürlüğe konulmuştur.

1926 tarihli *Nizâmnâme-i Nikâh av Sünneti*: 1926 yılında *Nizâmnâme-i Nikâh av Sünneti* adıyla yürürlüğe giren yeni düzenleme, evlilik hukukuna dair önemli değişiklikler getirmiştir. Giriş ve 22 maddeden oluşan bu düzenlemenin 21. maddesi, öncesinde yürürlükte bulunan *Nizâmnâme-i Nikâh, Arûsi ve Hatne Sûri* tüzüğü'nü açıkça ilga etmiştir. Yeni düzenlemenin 3. maddesi, çocuk yaşta evliliğe ilişkin şartları sadeleştirerek bu tür evliliklere hukuken izin vermekle birlikte, söz konusu evliliklerin toplumda çatışma ve uyuşmazlıklara yol açtığı gerekçesiyle bunlardan kaçınılması gerektiği tavsiye edilmiştir. Ayrıca çocuğun ergenlik çağına ulaşmış olmadığına ilişkin değerlendirmeye babanın takdirine bırakılmıştır.¹⁸ Kanun'un 9. maddesinde, evlilik sırasında bulûğ çağına

¹⁶ Afganistan Başkenti.

¹⁷ Mehtarkhan, "Afgan Medeni Kanununun Oluşum Süreci ve Muhtevası", 9.

¹⁸ Nizâmnâme-i Nikâh av Sünnet-i (NNS), (1928), md.3/4.

erişmemiş fertlerin, yasal ergenlik yaşına ulaştıklarında evliliği sona erdirmeye hakları olduğu belirtilerek İslam Hukuku'ndaki muhayyerlik (*hiyâr-ı bulûğ*) ilkesine yer verilmiştir. Öte yandan, birden fazla kadınla evlenmeye ilişkin hükümler sadeleştirilmiştir.¹⁹ 7. maddede ise dul kadınların evlenme hakkı vurgulanmış ve hiçbir kimsenin dul veya boşanmış olan kadının yeniden evlenmesini engelleyemeyeceği hükme bağlanmıştır.²⁰

3. Emânullah Han'dan Sonra Aile Hukukunun Gelişimi

1934 tarihli *Usûlnâme-i Arûsi ve Hatne Sûri*: Emânullah Han'ın görevden çekilmesini müteakip, 1931 yılında iktidara gelen Nadir Şah (ö. 1933), aynı yıl içerisinde Afganistan'ın ikinci Anayasası olan *Usûl-i Esâs-i Devlet-i Âliyye'yi* Afganistân ilan edilmiştir. Bu anayasal düzenleme ile ülkede yürürlüğe giren yasal düzenlemeler artık Nizâm-nâme olarak değil Usûlnâme olarak adlandırılmaya başlamıştır. Ancak Nadir Şah'ın saltanatı uzun sürmemiş ve 1933 yılında uğradığı suikast neticesinde vefat etmesiyle 18 yaşındaki oğlu Zahir Şah (ö. 2007) tahta geçmiştir. Zahir Şah'ın dönemi ise 1973 yılına kadar devam eden uzun bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde, 1934 senesinde kabul edilen *Usûlnâme-i Merâsim-i Nikâh, Arûsi ve Hatne Sûri*, evlenme merasimlerine dair önemli hükümler içermektedir. Sekiz maddeden oluşan bu düzenleme, özellikle düğünlerdeki israfın önlenmesini ve evliliğin kolaylaştırılmasını hedeflemektedir. Bu bağlamda, halk arasında gelenek halini almış fakat dinî esaslarla bağdaşmayan bazı uygulamalar yasaklanmış ve başlık parası olarak bilinen *Şir Behâ* kaldırılmıştır. Aynı zamanda, nikâh akdinin şer'î usullere uygun olarak icrası için, evlenecek kişilerin rızasının esas alınması, tarafların velilerinin ve aile büyüklerinin nikah meclisinde hazır bulunması şart koşulmuştur.²¹

1949 tarihli *Usûlnâme-i Nikâh, Arûsi ve Hatne Sûri*: Zahir Şah döneminde evlilik akdine dair bir diğer önemli düzenleme, 1949 yılında yürürlüğe giren ve 1934 tarihli düzenlemenin güncellenmiş hali olan ikinci *Usûlnâme-i Merâsim-i Nikâh, Arûsi ve Hatne Sûri'dir*. Bu kanun yalnızca İngilizce nüshası bulunabilen, bir mukaddime ile 12 maddeden oluşan normatif bir metindir. Düzenlemenin mukaddimesinde, önceki kanunlarda olduğu gibi, düzenlemenin temel amacının düğün ve sünnet törenlerinde ortaya çıkan gayrimeşrû uygulamaların önüne geçmek ve aşırı, israf niteliğindeki harcamaları sınırlandırmak olduğu açıkça belirtilmiştir. Metinde ayrıca, devlet daireleri ile ilgili kamu görevlilerinin halkı kanunun içeriği hakkında bilgilendirme yükümlülüğü vurgulanmıştır. Kanun hükümlerine aykırı davrananların adlî takibat yapılmak üzere şer'î mahkemelere sevk edileceği hükme bağlanmıştır.²² Bu düzenleme birinci maddesi,

¹⁹ NNS, md.9/7.

²⁰ NNS, md.7/7.

²¹ *Usûlnâme-i Merâsim-i Nikâh Arûsî ve Hatne Sûri* (UMNAH), Resmî Ceride 18 (1940), md.1/1.

²² Düğün, nişan ve sünnet düğünü gibi merasimlerdeki gayri meşru uygulamaların önlenmesi, haksız rekabetin ve riyakârlığın ortadan kaldırılması ile gereksiz harcamaların önüne geçilmesi amacıyla, ilgili yönetmelik hükümlerinin uygulanması zorunludur. Bu kapsamda, halk, yöneticiler, belediye başkanları ve köy muhtarların bilgilendirilmesini takiben,

evlilik akdinin geçerliliği için menkûhenin rızasıyla gerçekleşebileceğini ifade etmektedir.²³ İkinci madde ise düğün öncesi yapılan bazı törenlerin yasaklandığı, üçüncü maddede damadın masraflarının, sadece gelinlik masrafı ile sınırlandırılması gerektiği ifade edilmiştir. Dördüncü maddede tatlı ve pasta gibi aşırı yemek harcamalara menedilmiştir. Beşinci maddede, gelinin mehir dışında ek bir armağan veya Velter/başlık parası talep edemeyeceği hükme bağlamaktadır. Burada mehir, İslâm hukuku ve medeni hukuk sistemlerinde evlilik akdinin geçerliliği için erkeğin kadına sözlü veya yazılı olarak taahhüt ettiği malî teminat anlamına gelirken, *Velter* (başlık parası) kavramı ise gelinin, mehir dışında evlilik öncesi veya akit sırasında talep edebileceği ek bir malvarlığı hakkını ifade etmektedir. Altıncı madde, başlık parasının ödenmemesi durumunu düzenlemektedir. Bu madde kapsamında, damada gelinin babasına karşı dava açma imkânı tanımaktadır. Buna göre, eğer gelinin babası, nikâh akdinden sonra *Velter* ödenmediği gerekçesiyle gelinin damadın evine gitmesini engellerse, damat hukuken bu duruma karşı dava açabilmektedir. Kanun koyucunun temel amacı, *Velter* yükünü damadın omuzlarından kaldırmak ve evlilik akdinin gerçekleşmesini güvence altına almak olarak yorumlanabilir. Ancak, Kemalî'nin değerlendirmesine göre, bu hüküm söz konusu amaca tam olarak ulaşamamaktadır. Zira *Velter*, nikâh akdinden önce ödenmekte ve ödenmemesi durumunda nikâh kesinlikle gerçekleşmemektedir. Bu durum, 6. maddenin uygulamada pratik bir çözüm sunmadığını ve gelinin haklarının korunmasına ilişkin amacın sınırlı kaldığını göstermektedir.²⁴ Yedinci ve sekizince maddeler ise, düğünlerde takdim edilen gösterişli hediyelerin yasaklanmasına yöneliktir.²⁵ Bu düzenlemeler, dönemin sosyal yapısını ve İslam Hukuku'na uygun bir evlilik anlayışını kurumsallaştırma çabasını açıkça yansıtmaktadır.

1961 tarihli *Usûlnâme-i İzdivâc ve Tertîb-i Nikâh Hat*: 1961 yılında, *Usûlnâme-i Arûsi ve Hatne Sûri*'nin ardından *Usûlnâme-i İzdivâc ve Tertîb-i Nikâh Hat* adıyla yeni bir düzenleme yürürlüğe girmiştir. Bu düzenlemenin temel amacı, kanun ve şeriat hükümlerine aykırı olan örf ve âdetlerin ortadan kaldırılması ve nikâh hattı (*nikah belgesi*) ile ilgili meselelerin netleştirilmesidir. Kanun'un 1. maddesi, evliliğin, ancak yetişkin bireylerin serbest irade ve rızasına dayanarak gerçekleşeceğini hükme bağlamaktadır. 2. maddeye göre ise hem erkekler hem de kızlar için evlilik yaşı 15 olarak belirlenmiştir. 18. madde, bir kız çocuğunun (*sâğıre*) ancak velinin izni ve mahkemece verilen nikâh hat ile evlendirileceğini, aksi takdirde evliliğin yasak olduğunu

sorumlu makamlarca dinî ilim sahiplerinin katılımıyla toplantılar düzenlenmesi gerekmektedir. Söz konusu toplantılarda, din âlimleri bizzat yer almak suretiyle, merasimlerin yol açtığı toplumsal zararlar ve toplumun ekonomik ve ahlâkî menfaatleriyle çelişen yüksek masraflar hakkında halkı bilgilendirmekle yükümlüdürler. Benzer şekilde, cenaze merasimlerinin dinî hükümlere uygun olarak yerine getirilmesi zorunluluğu vurgulanmıştır. Aksi hâlde, toplumun ahlâk ve ekonomik düzenine zarar veren uygunsuz âdetler, gereksiz harcamalar ve olumsuz geleneklerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Kâbe Râstin Tahrânî - Nejma Yesârî, *Hukûk-ı Fâmil-i Afganistân*, 15.

²³ Usûlnâme-i Nikâh ve Arûsi ve Hatne Sûri (UNAH), *Resmî Ceride* 66 (1950), md.1/3.

²⁴ Detaylı bilgi için bkz. Kâbe Râstin Tahrânî-Nejmâ Yesârî, *Hukûk-ı Fâmil-i Afganistân*, 16.

²⁵ UNAH, md.2.3.4.5.6.7.8/3.5.

düzenlemektedir. 19. madde, küçük yaşta yapılan evliliğin geçerli sayılabilmesi için velinin ahlaki yönden kötü şöhret sahibi olmaması gerektiğini belirtmektedir.²⁶

1971 tarihli *Kânûn-i İzdivâc*: Muhammed Zahir Şah'ın hükümrancılığının son evrelerinde, 1971 yılında daha önce yürürlükte olan *Usûlnâme-i Nikâh, Arûsi ve Hatne Sûri* adlı düzenlemeler ilga edilerek yerine beş bölüm ve kırk iki maddeden müteşekkil *Kânûn-i İzdivâc* çıkarılmıştır.²⁷ Söz konusu kanun, evlilik hukukuna dair mevcut düzenlemeleri ve bu bağlamda örfî teamüllere dayalı, ancak şer'î ve hukuki esaslara aykırı uygulamaların tasfiyesini hedefleyen hükümleri içermektedir. Bu düzenlemeye ek olarak, boşanma ve mehir meselelerine dair yeni esaslar getirilmiştir. Kanunda, mehir kadının kişisel hakkı olarak tanınmış ve bu hakkı dilediği şekilde tasarrufta bulunabileceğini söylenmiştir. 22. maddeye göre Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmesi caiz görülmemiştir. 32. madde ise boşanma yetkisinin esas itibarıyla kocaya ait olduğunu, ancak nikah esnasında bu yetkinin karısına tefviz edebileceği hükme bağlamaktadır. Kadın, bu yetkiyi eşinden aldıysa ve boşanma iradesini beyan ederse, boşanma davası için yetkili mahkemeye müracaat edebilecektir. Ayrıca Afganistan hukuk tarihinde ilk kez, bu kanunun 33. maddesi uyarınca boşanma belgesinin düzenlenmesine dair açık bir hüküm yer almıştır.²⁸

1977 tarihli *Afganistan Medenî Kanunu*: Afganistan hukuk tarihinde ilk defa 1977 yılında kapsamlı bir şekilde Medenî Hukuk alanını düzenleyen bir kanun yürürlüğe konmuştur. Bu kanun, evlenme, boşanma, miras, vasiyet ve aile hakları gibi pek çok çeşitli konuları içine almakta olup toplam 2416 maddeden oluşmaktadır. 1977 yılı Ocak ayında yürürlüğe giren bu kanun, aynı zamanda daha önce yürürlükte bulunan 1971 tarihli evlilik kanunu'nu açıkça ilga ederek yürürlükten kaldırmıştır. Kanun'un sistematigi içinde evlilik hukukuna dair hükümler 6. ve 216. maddeleri arasında yer almakta ve dört fasıldan oluşan bu kısımda evlilik akdi, evlilikten doğan haklar (*âsâr-ı izdivâc*) evliliğin sona ermesi (*inhilâl-i izdivâc*) ve sona ermenin sonuçları (*âsâr-ı inhilâl-i izdivâc*) gibi başlıklar altında incelenmiştir. Düzenlemede, toplumsal haklar ise 56. ve 336. maddeler arasında yer almakta olup bu bölümde çocuk hakları, vasiyet, keymûmiyet²⁹ gibi meseleler ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Afganistan Medenî Kanunu'nun hazırlanmasında, başta Mısır olmak üzere çeşitli İslâm ülkelerinin medenî kanunlarından istifade edilmiş ve büyük oranda Hanefî fıkhnın esaslarına dayandırılmıştır. Bununla birlikte, özellikle aile hukukunda tefrîk hususundaki bazı meseleler, Malikî Mezhebi³⁰

²⁶ “Usûlnâme-i İzdivâc ve Tertîb-i Nikâh Hat der Afganistân”, 99 Resmî Ceride (1961), md.1.2.18.19/2.6.

²⁷ Mehtarkhan, “Afgan Medeni Kanununun Oluşum Süreci ve Muhtevası”, 10.

²⁸ “Kânûn-ı İzdivâc”, 190 Resmî Ceride (1971), md.22.30.33/1.3.

²⁹ Keymûmiyet, kelime anlamı olarak koruma anlamına gelmektedir. Ehliyet sahibi olmayan kişileri desteklemek için oluşturulmuş bir kavramdır. Bunun muhatapları birinci derecede koruyucu olan kişiler, baba ve dededir.

³⁰ هرگاه زوج به حکم قطعی محکمه به حبس ده سال و یا بیشتر از آن محکوم گردیده باشد. زوجہ میتواند پس از مدت پنج سال مطالبه تفریق نماید گرچه زوج محبوس توان ادای نفقه را داشته باشد. Kânûn-i Medenî Afganistan (KMA),

esas alınarak ortaya konmuştur.³¹ 1977 yılında kabul edilip yürürlüğe giren bu kanun, müteakip yıllarda Farsça ve Peştûca'ya tercüme edilmiş, devletin resmi onayından geçerek resmîyet kazanmıştır. Siyasi otoritenin sıkça değişmesine rağmen Afganistan Medenî Kanunu, günümüze kadar geçerliliğini koruyarak Afgan hukuk sisteminde temel bir mevzuat hüviyetini sürdürmüştür.

Söz konusu kanun'un Afganistan toplumsal gelenek ve örfî uygulamaları gibi meselelerin hiçbirine değinmemiş olması dikkat çekicidir. Önceki evlilik kanunlarında yer alan *Velevr, bed dâden* gibi uygulamalara veya bunlara benzer Afgan örfî kurumlarına ilişkin herhangi bir hükme yer verilmemiştir. Bu durum, aile hukukuna dair düzenlemelerin, Afgan toplumunun sosyo-hukukî ihtiyaçları göz ardı edilerek büyük ölçüde Mısır başta olmak üzere diğer İslam ülkelerinin medenî kanunlarından iktibas edildiğini göstermektedir. Dolayısıyla, Medenî Kanun, Afgan toplumsal bağlamına uyarlanmış bir mevzuat olmaktan ziyade, Hanefî ve diğer mezheplerin fıkından türetilmiş hükümlerden oluşan derleme niteliğindedir. Bu yöntemin bir sonucu olarak kanunda önemli boşluklar meydana gelmiştir. Bu eksikliklerin ilerleyen dönemde tartışmalara konu olması ve ilgili alanlarda yeni düzenleme ihtiyaçlarını gündeme getirmesi kaçınılmaz hâle gelmiştir.

Afganistan Medenî Kanunu'nun Kaynakları: Afganistan Medenî Kanunu, dört ciltten oluşmakta ve toplam 2416 maddeyi ihtiva etmektedir. Bu kanun, esas itibarıyla Hanefî mezhebinin hukuki esaslarıyla uyum içerisindedir. Bununla birlikte, istisnai durumlarda diğer İslam mezheplerine mensup fakihlerin içtihatlarına da yer verilmiştir. Bu durum, ihtiyaçlar doğrultusunda hukukun uygulanabilirliğini artırmayı hedeflemektedir.

Ehl-i sünnet ile Ehl-i Teşeyyu' arasındaki hukukî ayırım, öncelikle İslamî hükümlerin dayandırıldığı kaynaklarda kendini göstermektedir. Ehl-i sünnet; kitap, sünnet, icmâ ve kıyâs'ı temel kaynak kabul etmekle birlikte, bunlara ilaveten istihsan, sahabî kavli ve sedd-i zerâi gibi metodolojik yöntemleri de hukuki delil olarak kabul etmiştir. Buna karşılık *Ehl-i Teşeyyu'*, Kur'an ve Sünneti iki esas delil kabul ederken, icmâ ve akıl da içtihadta kullanılabilir kaynaklar arasında saymakta ve Ehl-i Beyt'e isnat edilen hükümlere, on iki imam aracılığıyla dinî geçerlilik atfetmektedir.³²

Afganistan Medenî Kanunu'nun teşekkülünde çeşitli Arap ülkelerinin hukuk sistemlerinden istifade edilmiştir. Bu bağlamda, 1929 tarihli 25 sayılı Mısır Medenî Kanunu ile 1948 tarihli 131 sayılı yeni Mısır Medenî Kanunu, Irak Medenî Kanunu ve Suriye'nin *Ahvâlî's-Şahsiyye* Kanunu'ndan bazı bölümler ihtiyaca göre tercüme edilerek

Resmî Caride 353 (1977), Kanun No. 1723, md.196/59 Daha bilgi için bk: Kânûn-i Medenî Afganistan md.176-197/53-59.

³¹ Kâbe Râstin Tahrânî-Nejmâ Yesârî, Hukûk-ı Fâmil-i Afganistân, 16.

³² Sefa Atik, Sünnîliğin İzinde Caferî Fıkıh Usulünde Akıl (İstanbul: Pınar Yayınları, 2017), 32-34. Daha bilgi için bkz: Nasir Mekârim Şîrâzî, "Ehl-i sünnet ve Ehl-i Teşeyyu Fıkında İctihad Kaynakları", *Mecelle-i Nûri İlim* 10 (1986), 55-62.

hazırlanmıştır. Ayrıca, Hanefî fıkhi³³ ile *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*'den alınan hükümler de önemli bir yer tutmakta ve kanun hükümlerinin açıklamalarında referans olarak kullanılmaktadır. Kanunun 1. maddesinde şu ifade yer almaktadır: “*Kanunun hükmünün mevcut olmadığı durumlarda adaleti en iyi şekilde sağlamak için mahkemeler, Hanefî fıkhnın ve Şeriat-i İslam'ın genel ilkelerine göre hüküm vermektedir.*”³⁴ Bu hüküm, Hanefî fıkhnın hâkim referans sistem olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bununla beraber, farklı meselerde Malikî, Şafîî ve Hanbelî mezheplerinin görüşlerinden de yararlandığı görülmektedir.³⁵

Afganistan toplumunun çok etnikli³⁶ ve kültürlü yapısı, ülkede farklı örf ve âdetlerin doğmasına sebebiyet vermiştir. Yaklaşık 55 etnik grubun yaşadığı ülkede, her bir grup kendi gelenek ve göreneklerine bağlı yaşamaktadır. Bu bağlamda, örf ve âdetler, Afgan hukuk sisteminde müstakil bir hukuk kaynağı olarak kabul görmektedir. Örfî kurallar, toplumsal uyumsuzlukların çözümünde yaygın şekilde kullanılmakta ve bu süreç genellikle yerel *Şûra*, *Jirge* yahut *Mereke* gibi danışma kuralları eliyle yürütülmektedir. Geleneksel hukuk sistemleri, coğrafi ve etnik çeşitliliğe rağmen benzer prensipler ihtiva etmekte olup, özellikle uyumsuzlukların ehliyetli kimselerce çözülmesi hususunda ortak anlayış hâkimdir.³⁷

Afgan Aile Hukukunun tarihî gelişim çizgisine bakıldığında, 1921 yılından başlayarak 1977'de yürürlüğe giren *Afgan Medenî Kanunu*'na kadar çeşitli dönemlerde farklı düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Bu düzenlemeler, aile hukukuna ilişkin müstakil metinler olmayıp, daha ziyade aile hukukunu ilgilendiren sınırlı sayıda hüküm içermekteydi. Bu hükümlerin temel amacı, evliliği kolaylaştırmak ve İslâmî olmayan örf ve gelenekleri bertaraf etmek olmuştur.

1978 tarihli *Esâsnâme-i Encümen-i Rahnümâ'yî Hânevâde*: Afganistan'da kurulan Aile Rehberlik Derneği, ailelere rehberlik etmek, mali imkanlar doğrultusunda destek sağlamak ve eğitim seviyelerini yükseltmek amacıyla faaliyet göstermiştir. Dernek, halkın bilinçlenmesine katkıda bulunarak ailelerin ekonomik, sosyal ve sağlık sorunlarına çözüm üretmeyi hedeflemiştir.³⁸ Söz konusu dernek, ailelerin refahını artırmaya yönelik çeşitli sosyal, ekonomik ve sağlık odaklı faaliyetler yürütmüştür. Derneğin temel amacı, ebeveynleri aile içi sorumlulukları konusunda bilinçlendirmek ve

³³ Afganistan Medeni Kanunu'nun Hanefî fıkhnı esas kabul ederek hüküm vermesi bağlamında bir örnek için bkz. Sadrul Eslam Tahiri & Sefa Atik, “Afganistan Medreselerinde Okutulan Eserler Hakemliğinde Medyada Popüler Bir Tartışma Konusu Olarak Recm - Afganistan Örneği”, *Universal Journal of Theology* 5/2 (2020), 357-386.

³⁴ KMA, md.1/1.

³⁵ Nizâmmuddîn Abdullâh, *Şerh-i Kânûn-i Medenî Afganistân* (Kabil: İntişârât-ı Sayid, 2013), 5.

³⁶ Afganistan 2004, Anayasası 4. maddesine göre, Afganistan'da yaşayan Kavimler şunlardır: Peştûn, Tacik, Hazara, Özbek, Türkmen, Beluç, Peşşe-i, Nûristânî, Aymak, Arap, Kırgız, Kızılbaş, Gücür, Berâhevî vs. kavimler bulunmaktadır.

³⁷ Abdullâh, *Şerh-i Kânûn-i Medenî Afganistân*, 6.

³⁸ “*Esâsnâme-i Encümen-i Rahnümâ'yî Hânevâde*”, 577 Resmî Ceride (1978), md.1/1.

aile mutluluğunu desteklemektir. Bu doğrultuda, anne ve çocukların sağlığını koruyacak sosyal ve sağlık hizmetlerinin sunulmasına katkı sağlamakta, özellikle hamilelik sürecindeki hastalıkları hafifletmeye yönelik yardımlar sunmaktadır. Ayrıca, ailelerin bilinç düzeyini artırmak amacıyla konferanslar, seminerler, kurslar ve bilimsel etkinlikler düzenlenmekte; basın yasası çerçevesinde makaleler yayımlanmış ve belgesel filmler hazırlanmıştır. Bunun yanı sıra, aile hayatında eğitim ve öğretim faaliyetlerinin güçlendirilmesine yönelik çeşitli çalışmalar yürütülmüştür.³⁹ Bu bağlamda, Aile Rehberlik Esasnamesi herhangi bir siyasî faaliyeti içermemekte olup, düzenlemeleri yalnızca aile içi eğitim, rehberlik hizmetleri ve toplumsal bilinçlendirme alanlarıyla sınırlıdır. Esasname, aile kurumunun korunması ve geliştirilmesine yönelik rehberlik ve bilinçlendirme faaliyetlerini esas almakta ve toplumsal yapının temel unsuru olan aileyi desteklemeyi amaçlamaktadır.⁴⁰

1978 tarihli *Fermân-i Şumâre'yi 7 der Bâre'yi Mesârif-i Arûsi*: 1978 yılında Afganistan Halk Cumhuriyeti devlet başkanı Nur Muhammed Taraki (ö.1979) tarafından ilan edilen 6 maddelik ferman, 1977 tarihli Afgan Medeni Kanunu'nu tamamlayıcı nitelikte olup, geleneksel toplum yapısına müdahale eden önemli evlilik reformları içermektedir. Ferman, başlık parasının (*Şir Behâ-Velver*) yasaklanması ve ihlali durumunda hapis cezası öngörülmesiyle evlilik üzerindeki ekonomik yükü azaltmayı hedeflemiştir.⁴¹ Nişanlılık döneminde hediye zorunluluğunu kaldırarak taraflar üzerindeki baskıyı hafifletmiş, mehrin azami miktarını 10 Dirhem'le sınırlandırmıştır.⁴² Ayrıca, evliliğin yalnızca tarafların rızasıyla geçerli olabileceğini, dul kadınların evlenme hakkına müdahale edilmeyeceğini ve zorla evlendirmenin yasak olduğunu açıkça belirtmiştir. Bunun yanında kanun, asgari evlilik yaşını kızlar için 16, erkekler için 18 olarak belirlemiş, bu yaşların altındaki evliliklerin ve nişanların cezai yaptırıma tabi olacağını hükme bağlamıştır.⁴³ 1977 tarihli Afgan Medenî Kanunu'nun tamamlayıcısı olmakla birlikte bu fermanın hükümleri, Dr. Nacibullah (ö.1996) döneminde (1987-1992) 1991 tarihinde 220 sayılı fermanla yürürlükten kaldırılmıştır.

1978-1992 dönemi, Afganistan'da siyasal ve hukuksal yapının köklü biçimde dönüşüme uğradığı bir süreçtir. 1978'de Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin askerî darbe ile iktidara gelişi, sosyalist ideoloji doğrultusunda devlet teşkilatının yeniden

³⁹ “Esâsnâme-i Encümen-i Rahnüma'yi Hânevâde”, md.5/3.

⁴⁰ “Esâsnâme-i Encümen-i Rahnüma'yi Hânevâde”, md.6/3.

⁴¹ “Fermân-i Şumâre-i 7 der Bâre'yi Mesârif-i Arûsi”, 409 Resmî Ceride (1978), md.1/1.

⁴² Mehir, maddi veya mali değeri bulunan her türlü menfaatten oluşabilir. Hanefî mezhebine göre mehir için öngörülen asgarî miktar 10 dirhem olup, bu miktar tarihsel olarak yaklaşık iki koyun bedeline tekabül etmektedir. Malikîler ise asgarî mehir miktarını 3 dirhem olarak belirlemişlerdir. Şafî ve Hanbelî mezheplerine mensup hukukçular, mehrin ne alt ne de üst sınırı bulunduğunu kabul ederler. Mehrin üst sınırının belirlenmemesi hususunda ise Hanefî ve Malikî mezhepleri, Şafî ve Hanbelîlerle aynı görüşü paylaşmaktadır. Daha fazla bilgi için bk. Komisyon, İslam Hukuku, ed. Talip Türkan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 319.

⁴³ FŞMA, m.2-3-4-5.

yapılandırılmasını ve kapsamlı reform politikalarının uygulanmasını beraberinde getirmiştir. Ancak bu reformlar, özellikle kırsal bölgelerde hâkim olan geleneksel toplumsal yapı ve muhafazakâr değerlerle çatışmış, bu durum devlet otoritesine karşı geniş çaplı toplumsal direniş hareketlerinin doğmasına yol açmıştır. 1979 yılında gerçekleşen Sovyetler müdahalesi, başlangıçta iç nitelik taşıyan bu çatışmayı uluslararası bir boyuta taşımış ve Afganistan'ı Soğuk Savaş rekabetinin önemli sahalarından biri hâline getirmiştir. Sovyetler Birliği tarafından desteklenen merkezi yönetim ile Mücahitler arasındaki mücadele, ülkeyi uzun yıllar süren yoğun silahlı çatışmalara sürüklemiştir. 1989'da Sovyetler birliklerinin Afganistan'dan tamamen çekilmesi ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte merkezi yönetim dış destek kaynaklarını yitirmiş; bu durum 1992'de mevcut rejimin çökmesiyle sonuçlanmıştır. Rejimin dağılması sonrasında ortaya çıkan otorite boşluğu, çeşitli silahlı gruplar arasında yoğun güç mücadelelerine yol açmış ve ülke çok yönlü bir iç savaş sürecine girmiştir. 1992'de mücahit grupların Kabil'i ele geçirerek yönetime el koyması ise söz konusu dönemin siyasal kırılma noktasını somut olarak ifade etmektedir.⁴⁴

4. 1992-2001 Tarihleri Arasında Aile Hukukuna Dair Düzenlemeler

1992 yılında Marksist rejimin devrilmesini takiben iktidara gelen Mücahitler dönemi (1992-1996), devleti İslam Devleti ilan ederek Şeriat'ı hukukun esas kaynağı olarak belirlemiştir. Bu dönemde, kapsamlı bir hukuki reform ya da önemli yeni bir mevzuat yürürlüğe konulmamıştır. Hukuki işleyiş büyük ölçüde mevcut yapısal çerçeve üzerinden sürdürülmüştür. Buna karşılık, Taliban yönetimi (1996-2001) döneminde kurulan Şeriat temelli hukuk sistemi, ismen benzer olmakla birlikte, kısıtlayıcı bir tefsir üzerine inşa edilmiştir. Bu dönemde İslami hukukun muhafazakâr bir ideolojiyle sentezi, özellikle kadın hakları ve kamusal alandaki tahditler bağlamında, ağır ve katı hükümlerle tezahür etmiştir. Genel olarak, Mücahit gruplar arasındaki yoğun iç çatışmalar ve sonrasında Taliban rejiminin tesisi, Afganistan'ı ciddi bir siyasi ve kurumsal istikrarsızlık sürecine sokmuştur. Devletin merkezî otoritesinin zayıflaması sebebiyle bu dönemde yeni bir kanunî düzenleme yapılması imkânı doğmamış, hukuk sistemi büyük ölçüde fiilî uygulamalara dayalı olarak işlerlik kazanmıştır.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yönelik gerçekleşen terör saldırılarından Taliban yönetimini sorumlu tutan ABD, bu durumu gerekçe göstererek aynı yıl içerisinde Afganistan'a askeri müdahalede bulunmuştur. Müdahalenin ardından ülkede oluşan siyasi boşluğun giderilmesi ve yeni bir anayasal düzenin kurulması amacıyla, 5 Aralık 2001 tarihinde Almanya'nın Bonn şehrinde ABD öncülüğünde NATO üyeleri ile Afgan Mücahit gruplarının temsilcileri arasında bir mutabakat metni imzalanmıştır. Bu mutabakat uyarınca, geçici bir anayasal çerçeve olarak Zahir Şah döneminde kabul edilen 1964 tarihli Anayasası'nın, yeni bir anayasa hazırlanıp yürürlüğe girinceye kadar geçerli olacağı kabul edilmiştir. Bu geçici dönemin ardından, kapsamlı müzakereler sonucunda hazırlanan yeni Afganistan Anayasası, 26 Ocak 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yeni

⁴⁴ Detaylı bilgi için bkz. Kerim Peykâr Pamir, *Birinci Cumhuriyetten İkinci Emirliğe Kader Afganistan* (Kanada: Kanada Bilgi Derneği, 2021), 42-100.

Anayasa'nın 162. maddesinde açıkça belirtildiği üzere: “*Bu anayasanın yürürlüğe girmesiyle, bu anayasanın hükümlerine aykırı olan kanunlar ve kanun hükmünde olan fermanlar yürürlükten kaldırılır*”.⁴⁵ Bu hüküm doğrultusunda, anayasa ile açıkça çelişmeyen tüm mevcut mevzuatlar, özellikle 1977 tarihli Afgan Medenî Kanunu gibi temel kanunlar, yeni düzenlemeler yapıncaya kadar yürürlükte kalmaya devam etmiştir.

5. 2001-2021 Arasındaki Aile Hukuka İlgili Düzenlemeler

2004 tarihli *Kânûn-i Esâsî Afganistan*:⁴⁶ Afganistan'ın yeni anayasal düzenini belirleyen en önemli yasal metindir. 2001'de Taliban rejiminin devrilmesinden sonra, ülkenin yönetim şeklini ve hukuki çerçevesini belirlemek amacıyla hazırlanmış ve 4 Ocak 2004 tarihinde resmen kabul edilmiştir. Anayasa çerçevesinde devletin yapısı, hukuki düzeni ve diğer bazı temel özelliklerine kısaca değinilmesi gerekirse şu şekilde açıklayabiliriz: 2004 Anayasası, Afganistan'ın siyasal yapısını bağımsız, üniter ve İslâmî bir cumhuriyet olarak tanımlamıştır. Bu çerçevede devletin resmî adı “*Afganistan İslâm Cumhuriyeti*”⁴⁷ olarak belirlenmiş, devletin temel organları yürütme, yasama ve yargı güçler ayrılığı ilkesi doğrultusunda birbirinden bağımsız yapılar olarak düzenlenmiştir. Anayasanın 3. maddesine göre, Afganistan'da hiçbir yasa İslâm dininin hükümlerine aykırı olamaz. Bu hüküm, İslâm hukukunun devletin temel normatif dayanağı olduğunu ortaya koymaktadır. Her ne kadar İslâm resmî din olarak tanımlansa da anayasada diğer din mensuplarına ibadet özgürlüğü tanınmış ve bu bağlamda dinî çoğulculuğun anayasal güvence altına alındığı görülmüştür.⁴⁸ Anayasa, temel hak ve özgürlükler alanında da önemli düzenlemeler içermektedir. Tüm Afgan vatandaşlarına eşit haklar tanınmış, kadın-erkek eşitliği açıkça vurgulanmış, eğitim, ifade özgürlüğü ile mülkiyet hakları anayasal güvence altına alınmıştır. Bu hükümler, bireysel özgürlüklerin anayasal koruma

⁴⁵ Kânûn-i Esâsî Afganistan (KEA), *Resmî Ceride* 818 (26 Ocak 2004), Kanun No. 103, md.162/78.

⁴⁶ 2004 yılında kabul edilen Afganistan Anayasası, İslâm dinini devletin resmî dini olarak açık bir şekilde tanımlamış ve herhangi bir kanun yahut düzenlemenin İslâm'a aykırı olması hâlinde geçersiz sayılacağını hükme bağlamıştır. Bu anayasa, Afganistan tarihinde ilk defa mezhebî farklılığı anayasal düzeyde tanıyarak, toplumda azınlık konumunda bulunan Ca'ferî mezhebi mensuplarına, bilhassa aile hukuku sahasında, kendi mezhep esaslarına göre düzenlenecek “*Kanûn-i Ahvâl-i Şahsiyye*” çerçevesinde yargılanma imkânı tanımıştır. Mezhep çokluğunu resmen tanıması ve özellikle Şiî topluluklara, aile hukukuna dair kanun düzenleme hakkı tanıması hasebiyle, söz konusu anayasa, bu çalışmada kısaca zikredilmeyi gerekli kılmaktadır. Ne var ki, 2021 yılında Taliban'ın ülke yönetimini yeniden ele geçirmesiyle birlikte bu anayasal askıya alınmış, geçmiş döneme ait pek çok yasal düzenleme işlevselliğini yitirmiştir. Bu durum, ülke genelinde ciddî bir hukukî boşluk meydana getirmiş ve bu boşluğun yerine, merkezi bir anayasa veya kanunlar manzumesine dayanmaksızın, “şeriat” adı altında yayımlanan fermanlar ikame edilmiştir. Bu itibarla, mevcut hukukî sistemin mahiyetini tanımlamak ve ilmî şekilde analiz edebilmek adına, “şeriat” kavramının kullanılması ilmî isabetin bir gereği olarak kabul edilmelidir.

⁴⁷ Kânûn-i Esâsî Afganistan” md.1/7. “دین افغانستان، دولت جمهوری اسلامی، مستقل، واحد و غیر قابل تجزیه می باشد.

⁴⁸ دین دولت جمهوری اسلامی افغانستان، دین مقدس اسلام است. پیروان سایر ادیان در پیروی از دین و اجرای مراسم دینی شان در “Kânûn-i Esâsî Afganistan”, md.2/7. حدود احکام قانون آزاد می باشد.

altına alınması açısından dikkate değerdir. Dil ve kültürel haklar bakımından da anayasa kapsayıcı bir yaklaşım benimsemiştir. Peştuca ve Darice⁴⁹ resmî diller olarak kabul edilmekle birlikte, ülkede konuşulan diğer dillerin korunmasına yönelik hükümlere de yer verilmiştir. Bu durum, etnik ve kültürel çeşitliliğin anayasal düzeyde tanındığını göstermektedir.

Ancak, 2004 Anayasası'nın öngördüğü bu anayasal düzen, ülkedeki siyasal istikrarsızlık, silahlı çatışmalar ve sürekli değişen iktidar yapıları nedeniyle tam anlamıyla uygulanamamıştır. Özellikle Taliban'ın 15 Ağustos 2021 tarihinde Kabil'i ele geçirmesiyle birlikte Anayasa'nın büyük bir kısmı askıya alınmış ve ülke yeniden şeriat temelli bir yönetime yönelmiştir. Günümüzde Afganistan'da hangi hukuki sistemin geçerli olduğu belirsizliğini korumaktadır. Mevcut yönetim, pozitif yazılı hukuk kurallarından ziyade büyük ölçüde örfî hukuku ve şer'î hukuku esaslarına dayanan bir idareyi benimsemektedir. 2004 Anayasası, Afganistan'da hukuk devleti ve demokratikleşme yolunda önemli bir adım olarak değerlendirilse de ülkenin içinde bulunduğu politik koşullar nedeniyle uygulanabilirliği sınırlı kalmıştır.

2008 tarihli *Kanun-i Ahval-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'-i Afganistan*: 2004 yılında kabul edilen Afganistan Anayasası, ülke nüfusunun yaklaşık %15-20'sini oluşturan Şia topluluğun mensubu olduğu Ca'ferî Mezhebini resmî olarak tanıyan ilk anayasa metni olmuştur. Bu tarihten önce yürürlükte olan Medenî Hukuk düzenlemeleri esas itibarıyla Hanefî fihhına dayandırılmıştır. Mevzuatta açık bir hüküm bulunmadığı durumlarda ise mahkemeler, Hanefî Mezhebi'nin görüşlerine göre hüküm vermekle yükümlü kılınmıştır. Hanefî fihhını temel kabul eden Afgan Anayasası'nda Ca'ferî Mezhebine mensup kimseler için, mezheplerine göre hareket etmiştir.⁵⁰ Ca'ferî Mezhebine mensup vatandaşlara yönelik hukuki düzenlemeler, 2008 yılında önemli bir değişiklikte kurumsal bir niteliğe kavuşmuştur. Söz konusu yılda, "*Kânûn-i Ahvâl-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'*" adıyla anılan ve 249 maddeden oluşan bir kanun hazırlanmıştır. Fakat bu metin içerisinde kadın haklarına aykırı görülen bazı hükümlerin bulunması sebebiyle çeşitli maddeler tadil edilmiş ve nihayetinde kanun, 236 madde halinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.⁵¹ Üç bölümden oluşan bu düzenleme, Ca'ferî vatandaşların Aile Hukukuna ilişkin meseleler, kendi mezhep hükümleri doğrultusunda çözme imkânı sunmaktadır.⁵² Günümüzde Afganistan'da Sünni vatandaşlar 1977 yılında yürürlüğe giren *Afganistan Medenî Kanunu'na* tabi olurken, Ca'ferî topluluğu ise yukarıda zikredilen 2008 tarihli

⁴⁹ "Kânûn-i Esâsî Afganistan", md.16/11.

⁵⁰ Kânûn-i Esâsî Afganistân (KEA), Resmî Ceride 818 (26 Ocak 2004), Kanun No. 103, md.131/67.

⁵¹ Eleştirenler, söz konusu yasanın; kadınların eşlerinin izni olmadan evden çıkmalarını engellemesi, onların eşlerinin cinsel taleplerine kayıtsız şartsız uymalarını zorunlu kılması ve benzeri düzenlemeler aracılığıyla kadınların özgürlük alanlarını sınırlandırıdığını ileri sürmektedir. Detaylı bilgi için bkz. B. B. C. Farsî, "Afganistan'da İki Tartışmalı Yasanın Akıbeti Belli Oldu" (2009).

⁵² Kânûn-i Ahvâl-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'i Afganistân (KAŞET), Resmî Ceride 988 (2010), Kanun No. 6771.

düzenlemeye göre muamelelerini yürütmektedir. Dolayısıyla mahkemelerde yürütülen yargılamalar da ilgili topluluğun tabi olduğu hukukî metne göre şekillenmektedir. Anayasa'nın 131. maddesi uyarınca, aile hukukuna ilişkin herhangi bir ihtilafta, bu mezhep özel kanunu'nun hükümleri ile genel hükümet mevzuatı arasında bir çelişki bulunması halinde, öncelik *Kânûn-i Ahvâl-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'* hükümlerine verilecektir.⁵³

Afganistan Kanun-i Ahvâl-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'nun Hazırlanma Süreci:

Afganistan'da Ehl-i Teşeyyu mezhebine mensup vatandaşlara yönelik hazırlanan *Kanun-i Ahvâl-i Şahsiyye Ehl-i Teşeyyu* taslağı, iki ayrı bilimsel kurulun katkılarıyla oluşturulmuştur. Bu kapsamda yürütülen çalışmalar, biri klasik fıkıh alanında uzman on kişilik, diğeri ise muasir İslam Hukuku alanında uzman üç kişilik iki bilimsel heyetin ortak katkılarıyla şekillenmiştir. Konsey niteliğindeki bu yapılanma, çalışmalarına Mayıs 2005'te başlamış, kapsamlı ve bilimsel nitelik taşıyan araştırmalarını ise Ağustos 2006 itibarıyla tamamlamıştır. Bu süreç, Afganistan'daki Şîî aile hukukunun kurumsallaşması ve sistematik bir metne kavuşturulması açısından önemli bir dönüm noktasıdır.

Söz konusu kanun'un hazırlık süreci üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşama "*ön araştırma ve araştırmacıların hazırlanması*" safhasında, kanun'un hazırlanmasına temel oluşturacak teorik ve pratik veriler toplanmış, bu alanda görev alacak uzmanların eğitimine öncelik verilmiştir. İkinci aşamada, ön araştırmalar ve uzman katkıları doğrultusunda, Ehl-i Teşeyyu'ya özgü aile hukuku meselelerini içeren bir kanun taslağı kaleme alınmıştır. Üçüncü aşamada ise hazırlanan metin, ilgili uzmanlar ve hukukçular tarafından kapsamlı biçimde gözden geçirilmiş ve gerekli düzeltmeler yapılarak nihaî hâli kazandırılmıştır.⁵⁴

Kanun taslağının hazırlanması sürecinde, bilimsel kaynakların belirlenmesi ve değerlendirilmesine ayrı bir önem verilmiştir. Bu kapsamda, ilk olarak fıkıh kaynaklarına başvurulmuştur. Derleme Kurulu, çok sayıda fakih ve müçtehidin görüşlerini kapsayan istişare süreci yürütmüş, özellikle Şîî fıkıh tarihinde etkili olmuş otuz seçkin fakihinin tanıtımını ve eser analizlerini içeren bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda başlıca başvuru eserleri arasında, Ebû Cafer b. Muhammed b. Bâbeveyh el-Kummî'ye ait *el-Muknî'* ve *el-Hidâye*, Şeyh Müfid'in *el-Muknî'a*, Sayit Murtazâ el-Bağdadi'nin *el-İntişâr'ı*, Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin *el-Mebsû't*, *el-Hilâf* ve *en-Nihâye* adlı çalışmaları, Abdülaziz Kadi b. Berac Halebî'nin *Cevâhiru'l-Fıkh'ı*, Kurban Ali Muhakkik Kâbilî'nin *Tevzîhu'l-Mesâil'i* ve Muhammed İshâk Feyyaz'ın *Minhâcü's-Sâlihîn* adlı eserleri bulunmaktadır.

İkinci kaynak kategorisi, İslam Hukukuna ilişkin eserleri kapsamaktadır. Bu çerçevede, Ruhullah Humeynî'nin *Tahrîrû'l-Vesîle'si*, İmam Kâşif el-Ğattâ'nın *Tahrîrû'l-Mecelle'si*, Abdürrahman es-Sâbûnî'nin *Şerh-i Kânûn-i Ahvâl-i Şahsiyye es-Sûrî* adlı eseri,

⁵³ Komisyon, Afganistan Kanun-i Ahvâl-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'nun Hazırlanma Sürecine İlişkin Rapor, t.y., md.676/142, <https://www.google.com/search?q=lcpr=EgZjaHJvb>.

⁵⁴ *Afganistan Kanun-i Ahvâl-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'nun Hazırlanma Sürecine İlişkin Raporu*, 2.

Muhammed Kadri Paşa'nın *el-Ahkâmü's-Şer'iyye fî'l-Ahvâli's-Şahsiyye'si* ve modern hukukçular Dr. Nâsır Katûziyan ile Dr. Esedullah İmâmî'nin *Hukuk-i Medenî* başlıklı eserleri temel referans olarak değerlendirilmiştir.

Üçüncü olarak, çeşitli ülkelerin aile hukuku sistemlerinden alınan kanunî düzenlemeler incelenmiştir. Bu kapsamda, 1977 tarihli *Afganistan Medenî Kanunu*, 1917 tarihli Osmanlı *Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, Mısır *Vesayet Kanunu*, Fas ve Kuveyt'e ait *Kânûn-i Ahvâl-i's-Şahsiyye* metinleri ile İran *Medenî Kanunu* ve Suriye aile hukuku düzenlemeleri dikkate alınmıştır. Derleme meclisi, tüm bu kaynakları değerlendirirken, Şîî fıkhnın emirlerine ve şeriatın genel ilkelerine aykırı olmamak kaydıyla çeşitli uluslararası belgelerin hükümlerine de başvurmuştur.

Bu bağlamda, özellikle Birleşmiş Milletler *İnsan Hakları Evrensel Bildirisi*, *İnsan Hakları Sözleşmesi* ile *Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi* gibi metinlerden yararlanılmıştır. Ayrıca, tezler, hakemli dergilerde yayımlanan makaleler ve Afganistan'daki yasal otoritelere ait belgeler çalışmaya entegre edilmiştir. Yayın Kurulu, bu süreçte Farsça, Arapça ve İngilizce dillerinde faaliyet gösteren 50'den fazla uzmanlaşmış hukuk web sitesine başvurarak geniş çaplı bir literatür taraması gerçekleştirmiştir.⁵⁵

Afganistan Yasalarında Ahvâl-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'nun İşlevi: Yukarıda bahsettiğimiz üzere Afganistan halkının ekseriyeti Ehl-i Sünnet itikadına mensup olup, amelî mezhep olarak Hanefî fıkhnına bağlıdır. Tarihî süreç boyunca bu topraklardaki siyasal iktidar, genel itibarıyla Sünnîler tarafından temsil edilmiştir. Bu durum, devletin hukukî düzenlemelerinde Hanefî Mezhebi'nin temel referans alınmasını beraberinde getirmiştir. Nitekim günümüzde yürürlükte olan Afgan Medenî Kanunu, ülke sınırları içinde yaşayan tüm bireyler için bağlayıcıdır. Söz konusu kanunun 1. maddesinin 2. fıkrasında açıkça belirtildiği üzere, mevcut kanunlarda bir hükümün bulunmaması hâlinde, öncelikle Hanefî fıkhnına müracaat edilmesi gerektiği hüküm altına alınmıştır. Her ne kadar 1977 yılında tedvin edilen *Medenî Kanun*, mezhebî çoğunluğu hukukî metinlerde açıkça zikretmemekte ise de 2004 yılında kabul edilen Afganistan Anayasası'nın 130. maddesi, özellikle aile hukukuna dair konularda, Şîî azınlığın mezhebî farklılıklarını da dikkate alarak çok hukuklu bir sistemin önünü açmıştır.

Afganistan Medenî Kanunu, esas itibarıyla İslâm Hukukuna dayanmakla birlikte yalnızca Müslüman vatandaşlara değil, diğer din mensuplarına da teşmil edilmiştir. Kanun, aynı zamanda Müslüman Afgan vatandaşları arasındaki mezhep farklılıklarını gözetmeksizin uygulanmaktadır. Ülkede 1980 yılında yürürlüğe giren ve Komünist yönetimin etkisi altında hazırlanan Anayasa hariç olmak üzere, önceki tüm anayasal düzenlemeler Hanefî fıkhnını temel almıştır. 2004 Anayasası da bu geleneksel çizgiyi büyük ölçüde sürdürmekle birlikte, İslâm'ı resmî din olarak tanımlayan 2. maddesinde Hanefî mezhebine açık bir atıfta bulunmamıştır. Bununla birlikte, 130. maddede

⁵⁵ Komisyon, Afganistan Kanun-i Ahvâl-i's-Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'nun Hazırlanma Sürecine İlişkin Raporu, t.y., 3-8.

mahkemelerde yasal boşluk hâsıl olması durumunda her bireyin kendi mezhebine göre yargılanabileceği hükme bağlanmıştır. Ayrıca, 131. madde ile Hanefî fıkhnın yanında Şîî fıkhn da resmî düzeyde tanınmıştır. Söz konusu maddede, “*Kanun hükümlerine göre mahkemelerde Ahvâl-i Şahsiyye durumlarıyla ilgili davalarda ehl-i Teşeyyu için Şîî mezhebinin ilkeleri uygulanır*” denilerek, Şîî vatandaşların kişisel statü davalarında kendi mezheplerine göre yargılanmalarının önü açılmıştır.⁵⁶

Afganistan’da mahkemeler, farklı davalarda Anayasa veya diğer kanunlarda açık bir hüküm bulunmadığı takdirde, ilgili davayı Şîî mezhebi hükümlerine göre çözümlemektedir.⁵⁷ Bu uygulamanın temelinde, ülkede yaşayan Şîî topluluğunun şahsî hukuka ilişkin bazı alanlarda *Afgan Medenî Kanunu*’nun belirli hükümlerini, özellikle ehliyet, kız isteme, nişan, nikâh, nikâhın sonuçları, boşanma, vasiyet ve miras gibi konuları benimsemeleri yatmaktadır. Bu bağlamda, Afganistan Anayasası’nın 131. maddesi esas alınarak hazırlanan *Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu*, 2008 yılında 188 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu düzenleme, ülkedeki Şîî vatandaşlar için istisnâî bir hüküm niteliği taşımakta olup, yalnızca bu topluluk açısından geçerlidir. Bununla birlikte, Şîî fıkhn hükümlerinin uygulanabilirliğine ilişkin olarak iki temel koşul öngörülmüştür. İlk olarak, uygulanacak fikhî hükümlerin mevcut yasal düzenlemelere aykırı olmaması gerekmektedir. İkinci olarak ise, bu hükümlerin Afgan toplumunun kamu düzenine zarar vermemesi şartı aranmaktadır. Belirtilen bu özel izin, yalnızca Afganistan’daki Şîî topluluğa tanınmış olup, ülkede yaşayan diğer dinî gruplar açısından benzer bir uygulama söz konusu değildir.

Ahvâl-i Şahsiye Özelinde Afgan Mahkemelerine Kısa Bakış: Afganistan’da yargı sistemi, üç dereceli bir yapı üzerine kuruludur: genellikle *İbtidâiyye* (Birinci Derece Mahkemesi), *İstinâf* (İkinci Derece Mahkemesi) ve *İstir* (Temyiz Mahkemesi). Bu mahkemelerin türleri, görev alanları ve yapısal özellikleri, ilgili yasal düzenlemelerle açık bir biçimde tanımlanmıştır.

Aile kurumu, toplumun temel yapı taşlarından biri olarak, sosyal düzenin korunmasında ve bireylerin karşılıklı hak ve yükümlülüklerinin düzenlenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, aileyle ilgili hukuki düzenlemeler, diğer hukuk alanlarına kıyasla ayrı bir öneme sahiptir. Afganistan hukuk sisteminde de aileye dair davalar ve uyuşmazlıklar, genel mahkemelerden farklı olarak, özel ihtisas mahkemeleri olan Aile Mahkemeleri’nde ele alınmaktadır. Aile Mahkemeleri’nde görev yapan hâkimler, aile hukuku alanında gerekli eğitimi almış ve alana özgü niteliklere sahip kişilerden oluşmaktadır. Ayrıca, Aile Mahkemeleri’nde görevli her erkek hâkimin yanında, danışman statüsünde bir kadın görev yapmaktadır. Bu danışman, yargı sürecine

⁵⁶ KEA, md.131/67 محاکم برای اهل تشیع در قضایای مربوط به احوال شخصیه، احکام مذهب تشیع را مطابق به احکام قانون تطبیق می نمایند.

⁵⁷ KEA, md.131/67. محاکم قضیه را در این قانون اساسی وقوانین دیگر حکمی موجود نباشد، محاکم قضیه را مطابق به احکام این مذهب حل وفصل می نمایند.

toplumsal cinsiyet duyarlılığı kazandırmak ve kadınların davalardaki temsiliyi güçlendirmek amacıyla sistemin ayrılmaz bir parçası olarak yer almaktadır.

Afganistan’da Aile Mahkemeleri, Medenî Hukuk Mahkemeleri kategorisinde yer almakta ve bu mahkemelerde görülen davalar, medeni usul kurallarına uygun şekilde yürütülmektedir. Ancak aileye ilişkin dâvalarda yetki, genel mahkemelerden alınarak İhtisas Aile Mahkemeleri’ne devredilmiştir. Böylece bu alandaki yargılama, daha uzmanlaşmış bir çerçevede gerçekleştirilmeye başlamıştır. Aile Mahkemeleri, ilgili mevzuat çerçevesinde karar vermekte ve dâvalara uygulanacak hukuki normları mezhep farklılıklarını da dikkate alarak belirlemektedir.

Afganistan yargı sisteminde mezhepsel temsiliyet konusunda eşitlik ilkesi benimsenmiştir.⁵⁸ Mahkemelerde görev alacak hâkimlerin seçimi, mezhebi aidiyetlerine bakılmaksızın staj sınavında aldıkları başarı sıralamasına göre yapılmakta olup, Sünnî ve Şîî adaylara eşit fırsatlar sunulmaktadır. Nitekim, mahkeme heyetleri Sünnî ve Şîî hakimlerden oluşmakta ve mahkeme başkanları mezhep farkı gözetilmeksizin, ilmî ehliyet, mesleki tecrübe ve liyakat esas alınarak tayin edilmektedir. Yargılama sürecinde hâkimlerin karar verme yetkisi, tarafların mezhepsel kimliklerine göre farklılık arz etmektedir. Sünnî bireylerin taraf olduğu davalarda Afgan Medenî Kanunu esas alınırken, Şîî bireyler için *Kânûn-i Ahvâl-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu’* uygulanmaktadır. Bu bağlamda, bir Şîî hâkim Sünnî tarafın davasında *Medeni Kanun’u* esas alarak, bir Sünnî hâkim ise Şîî bir tarafın davasında *Kânûn-i Ahvâl-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu* hükümlerine göre karar vermektedir. Böylece Afganistan yargı sistemi, mezhepler arası eşitliği gözeten ve tarafların dini inançlarını dikkate alan çoğulcu bir hukuki yapı arz etmektedir.

2009 tarihli *Kânûn-i Men-i Hoşunet Aleyh-i Zenân* (Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi Kanunu): Afganistan’da, uzun yıllar süren savaş ve zorlukların ardından Afgan kadınlarının onurunu korumak ve haklarını savunmak amacıyla *Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi Kanunu* 2009 yılında Millî Meclis tarafından kabul edilmiştir. Bu kanun, 2004 tarihli Afganistan Anayasası’nın 24. ve 54. maddeleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Söz konusu Kanun, 2009 yılında dört fasıl ve 44 maddeden oluşan bir metin olarak Resmî Gazete’nin 989. sayısında yayımlanmıştır.

Afganistan’da kadına yönelik şiddet, hukukun etkin şekilde uygulanamaması, toplumsal yapının kurumsallaşmaması, düşük kültürel düzey, yaygın cehalet ve eğitimsizlik ile bazı dinî inançların yanlış yorumlanması gibi çok boyutlu nedenlerle derinleşmiş bir toplumsal sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Kadınlara yönelik şiddet biçimleri hem fiziksel hem de psikolojik düzeyde ciddi insan hakları ihlallerine yol

⁵⁸ Cumhuriyet döneminde Afganistan’da yargı organlarının yapısında mezhepsel temsiliyete özel bir önem verilmiş; bu bağlamda Sünnî ve Şîî mezheplerine mensup yargıçlar için mahkemelerde eşit kontenjanlar tahsis edilmiştir. Bu uygulama, toplumsal çeşitliliği yargı mekanizmasına yansıtmayı ve mezhepler arası adalet algısını güçlendirmeyi amaçlamıştır. Ancak Taliban yönetiminin iktidara gelişiyle birlikte bu dengeleyici yapı ortadan kaldırılmış; mahkemelerdeki mezhepsel temsil esasına dayanan kontenjan uygulaması sona erdirilmiştir.

açmakta ve bu durum toplumsal cinsiyet eşitliğini daha da zorlaştırmaktadır. Afgan toplumunda en yaygın şiddet türleri arasında kadına cinsel taciz, fuhuşa zorlama, evlilik amacıyla alınıp satılması, bed dâden,⁵⁹ zorla evlendirme, evlilik hakkının engellenmesi ve yasal yaş öncesi evlilik gibi uygulamalar da kadına yönelik yapısal şiddetin göstergelerindendir.⁶⁰

2010 tarihli *Kânûn-ı Hânevâde*: Afganistan toplumunda kadına yönelik şiddetin artması üzerine, Kadın İşleri Bakanlığı ile sivil toplum kuruluşları iş birliği yaparak aile hukukuna dair yeni bir yasal düzenleme hazırlamıştır. "*Kânûn-ı Hânevâde*" adı verilen ve 13 fasıl ile 220 maddeden oluşan bu kanun, evlilik şartları, mehir, nikâh tescili zorunluluğu, eş ve çocuk hakları ile sosyal medya üzerinden nikâh ve boşanma gibi konuları içermektedir. Ayrıca, evlenme yaşının eşitlenerek 18'e çıkarılması ve nişanla birlikte nikâh kılılmasının yasaklanması gibi önemli yenilikler önerilmiştir. Ancak Adalet Bakanlığı, mevcut *Medeni Kanun'un* yeterli olduğunu belirterek kanunun yasalaşmasına izin vermemiştir. Bu gelişmenin ardından 2017 yılında Kabil'de hukukçular, idareciler, din âlimleri ve STK temsilcilerinin katılımıyla istişârî bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantının neticesinde, şer'î esaslarla uyumlu, modern ihtiyaçlara cevap veren yeni bir aile hukuku metni olarak "*Kanun-i Merasim-i Arûsi* " 2017 yılında ortaya konmuştur.⁶¹

2017 tarihli *Kanun-i Merasim-i Arûsi*:⁶² 2017 yılında Afganistan'da yürürlüğe konulan ve *Kânûn-i Merâsim-i Arûsi* olarak ismini taşıyan düzenleme, dört fasıl ve toplam 25 maddeden müteşekkil olup, evlilikle alakalı örfî, dinî ve hukuki meseleleri ihtiva etmektedir. Bu kanun, önceki *Usûlnâme-i İzdivâc* ve benzeri düzenlemelerin devamı mahiyetindedir. Hükümet, söz konusu metin ile örf-âdetlerden neşet eden, dinen ve hukukten sakıncalı görülen uygulamaların önüne geçmeyi ve evlilik masraflarını makul

⁵⁹ Bed dâden, Afganistan halkının geleneksel uygulamalarından biri olup, ülkenin farklı bölgelerinde çeşitli şekillerde görülmektedir. Bu uygulama genellikle yerel meclis, "Jirga ya da مويسفیدان" (ak sakallılar) adı verilen yaşlılar konseyi tarafından hayata geçirilir. Bad olgusu, çoğunlukla bir kişinin diğer bir aile mensubunu öldürmesi ya da ciddi bir suç işlemesi durumunda gündeme gelir. Bu tür vakalarda, yeni şiddet olaylarını engellemek ve kan davasının önüne geçmek amacıyla, suçlunun ailesinden bir ya da birden fazla kız çocuğu, mağdur ailenin erkek üyeleriyle evlendirilir. Bu uygulama, 1976 tarihli Afganistan Ceza Kanunu'nun 517. maddesi uyarınca cezai bir suç olarak kabul edilmektedir.

⁶⁰ Kadına yönelik diğer şiddet türleri, kadınların yakma ya da kimyasal madde kullanımıyla zarar verme, intihar etme, yaralama ve sakat bırakma, fiziksel şiddet ve dövme gibi olaylar yer almaktadır. Bunun yanı sıra, kadınların hayvan, arazi veya para karşılığında takas edilmesi, zorunlu tecrit, madde bağımlılığına sürüklenme, hakaret, aşağılama, tehdit ve taciz gibi eylemler de bu şiddet sarmalının bir parçasıdır. Bu çok yönlü şiddet biçimlerinin yaygınlığı, Afganistan'da kadın haklarıyla ilgili reformların yalnızca yasal değil, aynı zamanda toplumsal dönüşüm gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

⁶¹ Palevşe Ömerî, "*Kânûn-ı Hânevâde*", Nihâd-i Tahkikât-î Zenân ve Atfâl (Vâkiyyet) (2010), 1. Ayrıca bkz. b.b.c. <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-38504753>.

⁶² Detaylı bilgi için bkz. Muhammed Zakir Bakhtari, "Afganistan 'Kânûn-i Merâsim-i Arûsî'si ile Osmanlı Devleti 'Düğünlerde Men'i İsrâfât Kânûnu'nun Benzerlikleri Açısından İncelenmesi", ASBÜ YUVA Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi 3/1 (30 Haziran 2025), 62-98.

seviyelere çekmeyi hedeflemiştir. Evlilik merasimlerinde görülen aşırı masraflar, özellikle Afganistan toplumunda sosyal ve iktisadi problemleri derinleştirmiş, gençlerin evlilik birliği kurmasını zorlaştırmış, bazı bölgelerde evlilik yaşının ertelenmesine ve gayrimeşru birlikteliklerin artmasına sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda hazırlanan kanun, evlilik kavramlarına dair daha kapsamlı tanımlamalar getirmiş ve uygulamadaki keyfilikleri sınırlandırma gayesi taşımıştır.⁶³ Evlilik masraflarının çokluğu nedeniyle ortaya çıkan vahim durumlar, son yıllarda hükümetler tarafından dikkate alınmış ve durumu kontrol altına almak amacıyla Evlilik Kanunu (*Kânûn-i Merâsimi Arûsi*) yürürlüğe konulmuştur. Kanunun 4. maddesi bu hususta mühim bir hüküm ihtiva etmektedir. İlgili maddede şu ifadeler yer verilmiştir: “*Söz kesme, Nişan, Şirni Hori*⁶⁴(*nişan şekeri*), *Heys Hûri*⁶⁵(*yakın abalarla beraber yemek yemesi*), *Kına Gecesi, Taht Cemi, Payvâzi, Altıncı Gece, Yıl Dönemi, Çocuğa İsim Verme ve Saçını alma, Taç Giyme, Hatne Sûri (Sünnet) Hac, Yolculuk ve Mezuniyet merasimlerinin otellerde, salonlarda ve restoranlarda yapılması yasaktır*”.⁶⁶ Ayrıca 18. madde, bu yasağa atıfta bulunarak 4. maddede sayılan, otellerde, salonlarda ve restoranlarda toplantıların ve diğer merasimlerin yapılmasını yasaklamaktadır.⁶⁷ Ne var ki, bu kanunun cezaî müeyyide içermemesi ve uygulama denetimin zayıflığı sebebiyle toplumun geniş kesimleri bu düzenlemeyi tatbik etmekte isteksiz davranmış ve geleneksel merasim usullerini sürdürmeye devam etmiştir. Bu durum, hukukun toplumsal karşılık bulabilmesi için yalnızca normatif düzenlemenin kâfi gelmediğini, uygulama ve denetim mekanizmalarının da ihdas edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

6. 2021-2025 Tarihleri Arasında Taliban Yönetimindeki Düzenlemeler

15 Ağustos 2021 yılında Afganistan’da Taliban hareketinin iktidarı devralmasıyla birlikte, önceki hükümet döneminde yürürlükte bulunan yasal düzenlemeler büyük ölçüde askıya alınmıştır. Taliban yönetimi, devlet işleyişini mevcut mevzuata dayandırmak yerine, her alanda İslâmî şariat prensiplerini esas almak ve yönetimi Emirü’l-mü’minîn tarafından çıkarılan fermânlar çerçevesinde sürdürmek yolunu tercih etmiştir. Bu yaklaşım, hem toplum nezdinde hukuki belirsizliklerin doğmasına hem de devletin idari ve bürokratik yapılarının işlevselliğini kaybetmesine sebep olmuştur. Oysa bir devletin düzenli ve etkin bir şekilde yönetilebilmesi için yazılı kanunların varlığı ve yasama süreçlerinin işlerliği temel bir gerekliliktir. Bu çerçevede, söz konusu süreçler hem kamu düzeninin temini hem de idari kararların meşruiyetinin güvence altına alınması bakımından vazgeçilmez nitelik arz etmektedir.

2021 tarihli Afganistan İslam Emirliği’nin Gençlerin Evlenmelerine Dair Fermanı: 2021 yılında Taliban’ın Afganistan’da yeniden iktidarı ele geçirmesiyle birlikte,

⁶³ Kânûn-i Merâsim-i Arûsî (KMA), *Resmî Ceride* 1280 (2017), Kanun No. 156.

⁶⁴ Nişan merasiminin tamamlandığını ifade eden “Kend/کند” adı verilen bir çeşit şekerin kırılıp dağıtılmasıdır.

⁶⁵ Düğünden önce veya sonra akrabaların toplanıp yemek yemeleridir.

⁶⁶ KMA, md.4/3.

⁶⁷ KMA, md.18/6.

aile ve evlilik kurumuna ilişkin birtakım düzenlemeler getirilmiştir. Bu kapsamda yayımlanan dört maddelik bir ferman ile gençlerin evlenmesini teşvik etmeye yönelik bazı yasal düzenlemeler getirmiş ve toplumsal önlemler alınmıştır. Birinci madde, toplumsal ahlaki değerlerin korunması ve güçlendirilmesini hedeflerken, 50 bin Afgani'yi⁶⁸ aşan Mehîr (*Şîrbaha veya Gele*) taleplerini ağır suç kapsamında değerlendirmiş ve bu taleplerde bulunan taraflara ciddi cezaî yaptırımlar öngörmüştür. İkinci madde, düğün harcamalarının 50 bin Afgani'yi geçmemesi gerektiğini hükme bağlamış, bu sınırın ihlali durumunda yasal süreçlerin başlatılacağı ve ağır suçlamaların gündeme geleceği belirtilmiştir. Üçüncü maddede ise çeyiz uygulamasının caiz olmadığı ifade edilerek, bu uygulamanın İslam Hukuku'nda evliliği zorlaştırıcı bir unsur olarak değerlendirildiği ve toplumsal ahlak üzerinde olumsuz etkiler doğurabileceği vurgulanmıştır. Dördüncü ve en dikkat çekici madde ise, 20 yaşına ulaşmış bekar erkek bireylerin iki yıl boyunca Mücahit Ordusunda görev yapmalarını zorunlu kılarken, aynı yaş grubundaki bekar kızların İslam Emirliği mücahitleriyle evlendirilmelerini öngörmektedir. Bu düzenlemeler, Taliban yönetiminin aile kurumunu ideolojik ve toplumsal kontrol aracı olarak yeniden şekillendirme çabalarının açık bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.⁶⁹

2021 tarihli Emîrû'l-Mü'mînîn⁷⁰ Kadın Hakları, Miras ve Evlilikte Rıza Şartı Fermanı: Taliban'ın sözcüsü Zabihullah Mücahid, resmi internet sitesi ve X (Twitter) hesabı üzerinden, Taliban lideri Molla Hibatullah Ahundzâde tarafından Afganistan'da kadınların evlilik ve miras haklarına ilişkin yayımlanan altı maddelik fermanı kamuoyuna duyurmuştur. Taliban lideri Hibetullah Akhundzâde tarafından ilan edilen fermana, kadınların temel haklarının korunması ve ihlallerin önlenmesi amacıyla ilgili kamu otoritelerine bağlayıcı nitelikte talimatlar verilmiş olup, bu kapsamda bâliğa kadınların evlilik akdine rızalarının bulunmasının hukuken şart olduğu, evliliğin taraflar arasında kefâet esasına riayet edilerek ve toplumsal fitne veya fesada yol açmayacak şekilde tesis edilmesi gerektiği, hiçbir kişi veya makamın bir kadını rızası dışında evlendirmeye yetkili olmadığı vurgulanmıştır. Fermana kadınların hukuki statüsü, mülkiyet konusu veya tasarruf nesnesi değil, şahsiyet sahibi hür bireyler olarak tanımlanmakta ve sulh akdi, düşmanlıkların giderilmesi veya başka bir gerekçeyle bir kadının bir başkasına verilmesinin şer'î ve hukukî bakımdan caiz olmadığı belirtilmektedir. Dul kadınların, iddet sürelerini tamamladıktan sonra kayınbirader veya herhangi bir şahıs tarafından zorla evlendirilemeyeceği, yeniden evlenme hususunda irade serbestisine sahip oldukları, ancak kefâet şartı ve fitne-fesadı önleme ilkesinin gözetileceği ifade edilmektedir. Mehîr ve miras haklarının şer'î çerçevede dokunulmaz olduğu, dul kadınların yeni evliliklerinde mehîr talep etme haklarının gasbedilemeyeceği, Kur'ânî

⁶⁸ Afganistan'ın Para biriminin adı Afgani'dir. Türkçe'de ise Afgani olarak yazılır. Resmî kodu AFN'dir.

⁶⁹ "Fermân-i Amaret-i İslâmî Afganistan der Mevrid-i İzdivâc-i Cevânân", 463 (2021), md.1.2.3.4/1.

⁷⁰ Emîrû'l-Mü'mînîn ifadesi, fermanın başlığında yer aldığı şekliyle kullanılmıştır. Bu nedenle, metnin orijinal yapısına ve muhtevasına saygı gereği, ifade aynen muhafaza edilerek aktarılmıştır.

hükümlere göre belirlenmiş miras paylarının engellenmesinin hukuka aykırılık teşkil ettiği belirtilmektedir. Çok eşlilik durumunda ise evli erkeğin, eşleri arasında mali ve fiilî adalet yükümlülüğüne riayet etmesi zorunlu tutulmakta, aksi davranışın hukukî ve dinî sorumluluk doğuracağı ifade edilmektedir. Ayrıca fermanında, Hac ve Evkâf Bakanlığı'na din âlimleri aracılığıyla erkekler kadınlara zulmetmeme hususunda uyarıda bulunma, hak ihlallerinin ilahî azabı gerektirebileceğini topluma hatırlatma, Enformasyon ve Kültür Bakanlığı'na kadınların şer'î haklarına ilişkin bilinç oluşturacak yazılı ve görsel materyaller hazırlayıp kamuya paylaşma, Taliban Yüksek Mahkemesi'ne ise özellikle dul kadınların uğradığı hak ihlallerine ilişkin başvuruları gecikmeksizin inceleyerek gerekli yargısal korumayı sağlama görevi verilmiştir.⁷¹

2025 tarihli Emîrû'l-Mü'minîn'in Akrabalık, Düğün, Musibet ile Hac ve Umre Sonrası Uygun Olmayan Âdetlerden Sakınılmasına Dair Fermanı: Afganistan Emirliği tarafından yayımlanan son ferman, toplumsal hayatın önemli yapı taşlarından olan evlilik, cenaze ve hac gibi merasimleri İslam'ın temel ilkeleri çerçevesinde düzenlemeyi amaçlamaktadır. Ferman, İslâmî ölçütlerle çelişen örfî uygulamalara karşı dinî esaslara uygun bir rehber sunmaktadır. Bu kapsamda nikâh akdinde kadının açık rızasının zorunlu olduğu, zorla evlendirmenin İslam Hukuku'nca geçersiz sayıldığı ve kadının bu durumda resmî mercilere başvurma hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Dul ya da boşanmış kadınların rızaları dışında evlendirilmeleri de caiz görülmemekte, kadın birey evlilikte bağımsız bir özne olarak kabul edilmektedir. Mehrin yalnızca kadına ait olduğu, bu hakkın üçüncü şahıslarca kullanılamayacağı ve yüksek mehrin teşvik edilmediği ve mehir dışında çeşitli adlar altında ücret talep edilmesinin caiz olmadığı ifade edilmiştir.

Düğün merasimlerinde din, ekonomi ve sadelik esas alınmakta, gösterişten uzak durulması gerektiği vurgulanmaktadır. Lüks törenler, maddi değeri yüksek hediyeler, damadın ailesinden yapılan çeşitli talepler ve araç konvoyları dinen sakıncalı kabul edilmekte ve yasaklanmaktadır. Ayrıca, "Ronama/gelinin yüzünü görmesi için verilen hediye" gibi hediyeleşme gelenekleri ve "*bedel evlilik/ şîğâr nikahi*" uygulamaları da meşru görülmemekte, aile büyüklerine bu konuda bilinçlendirme görevi verilmektedir. Cenaze merasimleri de benzer şekilde sade olmalıdır. Ölüm sonrası belirli günlerde yemek verilmesi gibi uygulamalar bidat sayılmakta, bunun yerine, gizli sadakalar teşvik edilmektedir. Yetim malının bu tür hayır işlerinde kullanılması yasaklanmakta, cenaze yemeklerinin hazırlanması sorumluluğunun ise komşulara ait olduğu ifade edilmektedir. Taziye süresi üç gün ile sınırlı tutulmakta ve gösterişten uzak durulması gerektiği belirtilmektedir.

Hac ve Umre dönüşlerinde yapılan büyük davetler ve pahalı hediyeler dağıtma gelenekleri, ibadetin sadeliği ile çeliştiği için eleştirilmekte, bu tür uygulamaların birey üzerinde ekonomik baskı oluşturduğu ve dini vecibeleri yerine getirmeyi caydırabileceği ifade edilmektedir. Uygulamaların hayata geçirilmesinde devlet organları, dini kurumlar,

⁷¹ Hacer Şahin, "Emîrû'l-Mü'minîn Kadın Hakları, Miras ve Evlilikte Rıza Şartı Fermanı", *Anadolu Ajansı* (25 Aralık 2021); Ayrıca bkz. *Tesnim Haber Ajansı*, (2021).

yerel liderler ve medya aktif rol oynayacak, bu aktörler toplumu bilinçlendirme faaliyetleri yürütmekle ve denetim mekanizmalarını işletmekle yükümlü olacaktır. Sonuç olarak, fermanın amacı, İslam'ın özüne uygun, sade ve meşru uygulamaların yaygınlaştırılmasıdır. Toplumun, gelenek adı altında sürdürülen din dışı pratiklerden uzaklaşması bir bireysel sorumluluk olduğu kadar toplumsal bir yükümlülük olarak da sunulmaktadır.⁷²

7. Düzenlemelerin Pratik Uygulamaları

Afganistan Aile Hukukuna ilişkin yasal düzenlemelerde öngörülen birçok hüküm, kural koyucu iradenin sınırlayıcı niteliğine rağmen fiilî uygulama bakımından bağlayıcılıktan uzaktır. Bu durumun temel nedenlerinden biri, Afgan toplumunun özellikle bazı kabile ve aşiret yapılarında güçlü bir biçimde varlığını sürdüren örfî normlar ve geleneksel otoritelerin hukuki düzenlemelere üstün gelmesidir. Nitekim, bu kanunlarda yer alan hükümler çoğu durumda yaptırım içermemekte, ihlal edenlere karşı sadece önleyici ve sınırlandırıcı tedbirler öngörülmektedir. Düğün merasimlerindeki aşırılıkların kontrol altına alınmasına ilişkin düzenlemelerde gelin ve damat aileleri ile davetlilere yönelik herhangi bir cezai yaptırım öngörülmemiştir. Bunun yerine, uyarıcı nitelikteki hükümler esas alınmış ve sorumluluk büyük ölçüde organizasyon mekânlarının işletmecilerine yüklenmiştir. Örneğin Afganistan *Kanun-i Merâsim-i Arûsi'sinin* 22. maddesi bu yaklaşımı açıkça ortaya koymaktadır. Buna göre, otel, salon ve restoran işletmecileri, Kanun'un 18. maddesinde belirlenen kurallara aykırı davranışları hâlinde kademeli bir disiplin cezası sistemiyle karşı karşıya kalmaktadır. İlk ihlalde 30.000 Afgan parası idari para cezası uygulanmakta, ikinci ihlalde işletmenin bir ay süreyle geçici olarak kapatılması öngörülmekte, üçüncü ihlalde ise işletme ruhsatının tamamen iptal edilmesi hükme bağlanmaktadır.⁷³ Bu bağlamda kanun, düğün merasimlerine ilişkin düzenlemelerin icrasında devlet yerine çoğunlukla işletmecileri aracılık eden mekanizma hâline getirmektedir.

Ancak, bu düzenlemelerin etkinliği büyük ölçüde sınırlıdır. Zira kanunun yasakladığı birçok örfî uygulama ve aşırılık, toplumsal hafızada derin bir yer edinmiş olup kültürel bir norm hâline gelmiştir. Bu tür geleneksel pratiklerin değişimini hedefleyen yasal müdahaleler, sadece hukuki metinle yapılmaya çalışıldığında toplumsal dirençle karşılaşmakta ve çoğu zaman sonuçsuz kalmaktadır. Nitekim Afganistan'da düğün masraflarının sınırlandırılması, kına ve çeyiz törenleri ile ilgili ölçsüz harcamaların

⁷² “Fermân-i Emîrî'l-Müminîn der Mevrid-i Cilevgirî az Revâchâ'yi Nâdürüst Hangâm-i Heyşâvend-i, Arûsihâ, Musibethâ ve Hamçünân Bazgeşt az Hac ve Umre” (2025), md.1.2.3.4/1.2.3, <https://www.alemarahdari.af/category/leadership>.

⁷³ هرگاه اداره هتل ها، سالون ها و رستوران ها از احکام مندرج ماده هجدهم این قانون تخلف نماید، حسب ذیل تأدیبات می گردد:

۱. در صورت تخلف بار اول مبلغ سی هزار (۳۰۰۰۰) افغانی.
۲. در صورت تخلف بار دوم مسدود نمودن هتل، سالون و رستوران برای مدت یکماه.
۳. در صورت تخلف بار سوم سلب جواز فعالیت هتل، سالون و رستوران.
KMA, md.22/8.

engellenmesi gibi hususları düzenlemeye yönelik benzer kanuni girişimler tarihsel olarak çeşitli dönemlerde gündeme gelmiş, ancak uygulama sahasında kalıcı bir başarı sağlanamamıştır. Dolayısıyla, Afganistan örneğinde görüldüğü üzere, hukuki normların geleneksel normlarla çatıştığı durumlarda yaptırım sisteminin yokluğu veya sembolik düzeyde kalması, kanunların toplumsal etkisini büyük ölçüde zayıflatmaktadır. Bu bağlamda, modern normatif düzenlemeler ile örfî hukuk arasındaki gerilim, Afgan hukuk sisteminin süreklilik arz eden bir sorunu olarak varlığını korumaktadır.

SONUÇ

Afganistan aile hukuku, son iki asırlık süreçte salt normatif bir dönüşüm geçirmemiş, aynı zamanda devlet otoritesi ile dinî meşruiyet arasındaki ilişkinin en yoğun biçimde müzakere edildiği alanlardan biri hâline gelmiştir. Bu çalışma, Afganistan'da aile hukukunun tarihsel gelişimini belirleyen temel dinamiklerin üç ekseninde yoğunlaştığını tespit etmiştir. Bu üç eksenin ilki Hanefî fıkıhı esaslı resmî hukukileştirme ve tedvin girişimleri, ikincisi kabilevî örfün ve yerel sosyo-kültürel yapıların direnci ve son olarak üçüncüsü siyasi rejimlerin ideolojik ve kurumsal yönelimleridir.

19. yüzyılın sonlarında Emir Abdurrahman Han döneminde başlayan merkezî hukuk politikaları, Hanefî mezhebinin ahkâmını devlet hukuku için temel referans olarak benimsemiş, ancak yerleşik örfî sistem ve mahallî otoriteler üzerinde tam bir tasarruf sağlayamamıştır. 20. yüzyıl boyunca gerçekleştirilen reformlar, sadece teknik anlamda hukukî kodifikasyon niteliği taşımamış, aynı zamanda Afganistan'ın Osmanlı ve Mısır gibi modern İslam hukuku reform tecrübeleriyle kurduğu etkileşimin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Malikî ve Ca'ferî mezheplerine ait hükümlerin sınırlı düzeyde de olsa hukuki metinlere dâhil edilmesi, devletin mezhep temelli çoğulculuğu hukuken tanıma iradesini yansıtmaktadır. Bu çerçevede 1977 tarihli Medeni Kanun ile 2004 Anayasası, mezhepler arası hukukî açılımın en belirgin normatif örnekleridir.

1921-1971 yılları arasında çıkarılan evlilik mevzuatı, esas itibarıyla bazı düzensizlikleri gidermeye ve özellikle evlilikteki geleneksel uygulamaları sınırlamaya yönelik düzenlemelerden ibarettir. Söz konusu metinler, aile hukuku alanında kapsamlı bir yasama hedefi taşımamaktadır. Bunun yanı sıra, bu mevzuatın büyük bir kısmı hukuken bağlayıcı nitelik taşımamakta, daha ziyade eğitim ve yönlendirme amacı güden düzenlemeler niteliğinde olup, uygulanacak bir yaptırımın yokluğu nedeniyle fiilen etkin olamamıştır. Söz konusu kanunlarda öncelikle ele alınan hususlar, evliliğin yol açabileceği olumsuz ekonomik ve kişisel sonuçları önlemeye yöneliktir. Özellikle, küçük yaşta evliliklerin engellenmesi veya uygun görülmemesi ile düğün masraflarının aşırı ve gereksiz şekilde yapılmasının sınırlandırılması gibi konular öne çıkmaktadır.

Mevzuatın toplum davranışları üzerindeki etkisi hakkında güvenilir ve somut veriler mevcut değildir. Bununla birlikte, Afganistan'daki güncel aile hukuka ilgili *Velter* ve hediye verme uygulamalarının hâlen varlığını sürdürdüğünü ve tamamen ortadan kalkmadığını ortaya koymaktadır. Diğer yandan Afganistan tecrübesi, fikhî hükümlerin

kanun düzeyinde tedvin edilmesi ile sosyal düzlemde uygulanması arasındaki mesafenin, siyasi istikrarsızlık ve devlet kapasitesinin zayıflığı nedeniyle derinleştiğini göstermektedir. Kanunî düzenlemelere rağmen Jirga ve mahallî otoritelerin toplumsal meşruiyetinin devam etmesi, modern devlet hukukunun teşekkülünü engelleyen başlıca unsur olmuştur.

2021 sonrasında Taliban yönetiminin yeniden iktidara gelmesi, tarihsel süreçte önemli bir kırılma noktası teşkil etmiştir. Hanefî fıkının muhafazakâr ve tekçi bir yorumuna dayalı hukuk düzeninin yeniden tesis edilmesi, Ca'ferî mezhebine tanınmış sınırlı hakların fiilen ilga edilmesine, kadınların hukuki ehliyet ve tasarruf alanlarının daralmasına yol açmıştır. Bu durum, Afganistan'ın sınırlı da olsa gerçekleştirebildiği mezhep temelli hukukî çoğulculuğun kalıcı olmadığını ve normatif kazanımların siyasi rejimden bağımsız kurumsal güvencelere ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda Afganistan aile hukukuna ilişkin en temel tespit şudur; Afganistan'da hukukî normların içeriği değil, bu normları vaz' eden otoritenin meşruiyet kaynağı, siyasi istikameti ve icra kapasitesi belirleyicidir. İslam hukuku ile devlet otoritesi arasındaki ilişkinin mezhep çoğulculuğu, toplumsal cinsiyet ve insan hakları bağlamlarında nasıl yeniden yorumlandığını incelemek açısından önemli bir vaka sunmaktadır. Hukukun toplumsal kabulü ve sürekliliği yalnızca şer'î delillere değil, aynı zamanda kapsayıcı vatandaşlık ilkesine dayalı kurumsal yapılara bağlıdır.

Geleceğe yönelik olarak normatif istikrarın sağlanması, iki temel ilkenin eşzamanlı uygulanmasını gerektirmektedir. Onlardan biri, İslam hukukunun içtihadî imkânlarını ve mezhep içi/mezhepler arası çoğulculuğunu esas alan esnek bir yaklaşımın benimsenmesi diğeri ise kadınların hukuki ehliyetini ve toplumsal cinsiyet eşitliğini teminat altına alan anayasal ve kurumsal mekanizmaların tesisidir. Bu yönüyle Afganistan tecrübesi, İslam hukuku odaklı aile hukuku modellerinin hem meşruiyet hem de temel haklar perspektifiyle yeniden düşünülmesi gerektiğini göstererek bölgesel ve küresel literatüre özgün ve kritik bir katkı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Komisyon. *Afganistan Kanun-i Ahvâlî'sh-Sahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'nun Hazırlanma Sürecine İlişkin Raporu*, ts.
https://www.google.com/search?q=%DA%AF6&oq=&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUqCQgFEEUYOxjCAzIJCAAQRRg7GMIDMgkIARBFGDsYwgMyCQgCEEUYOxjCAzIJCAMQRRg7GMIDMgkIBBBFGDsYwgMyCQgFEEUYOxjCAzIJCAYQRRg7GMIDMgkIBxBFGDsYwgPSAQkxNDIyajBqMTWoAgiwAgHxBYzqScynt7eM&sourceid=chrome&ie=UTF-8
 Komisyon. *Temessükü'l-kudâti'l-Emâniyye*. Kabil: Dârü'l-Saltanah, 1921.
 Abdullâh, Nizâmmuddin. *Şerh-i Kânûn-î Medenî Afganistân*. Kabil: İntişârât-ı Sayid, 3. Basım, 2013.
 Abdurrahman Han. *Tâcü't-tevârih*. 2 Cilt. Peşaver: Merkezi Neşerat-ı Meyvend, 1996.
 Alkûzey, Ahmed Jan. *Esâsü'l-kudât*. Kabil: Matbaa'-i Dârü'l-Saltanah, 1893.

- Bakhtari, Muhammed Zakir. "Afganistan 'Kânûn-i Merâsim-i Arûsî'si İle Osmanlı Devleti 'Düğünlerde Men'i İsrâfât Kânûnu'nun Benzerlikleri Açısından İncelenmesi". *ASBÜ YUVA Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi* 3/1 (30 Haziran 2025), 62-98. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yuva/issue/93347/1717277>
- Bozkurt, Nebi. "Sünnet". 38/157-179. İstanbul: TDV Yayınlar, 2010.
- Ferhang, Mîr Muhammed Sıddık. *Afganistân der Penç Karn-ı Âhir*. Peşaver: Aryanâ Matbaası, 2. Basım, 1988.
- Gubâr, Mîr Gulâm Muhammed. *Afganistan der Mesîr-i Târîh*. 3 Cilt. Kabil: İntişârât-ı Muhsin, 4. Basım, 2012.
- Kâbe Râstin Tahrânî-Nejmâ Yesârî. *Hukûk-ı Fâmil-i Afganistân*. çev. Fehim Kayyûmî. Saarbrücken: Max Plang Enstitüsü, 2. Basım, 2010.
- Komisyon. *İslam Hukuku*. ed. Talip Türcan. Ankara: Grafiker Yayınları, 7. Basım, 2018.
- Mehtarkhan, Khwajamir. "Afgan Medeni Kanununun Oluşum Süreci ve Muhtevası". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 26 (2015), 3. http://isamveri.org/pdfdrq/D02533/2015_26/2015_26_KHWAJAMIRM.pdf
- Ömerî, Palevşe. "Kânû-î Hânevâde". *Nihâd-i Tahkikât-î Zenân ve Atfâl (Vâkiyyet)* (2010), 1.
- Pamir, Kerim Peykâr. *Birinci Cumhuriyetten İkinci Emirliğe Kader Afganistan*. Kanada: Kanada Bilgi Derneği, 2021.
- Popelzai, İzzeddin Vekili. *Dârü'l Kadâ der Afganistan az Avâil'i Ahd'i İslâm tâ Ahd'i Cumhuriyet*. Kabil: Matbaa'yi Devletiyye, 2010.
- Sadrul Eslam Tahiri & Sefa Atik. "Afganistan Medreselerinde Okutulan Eserler Hakemliğinde Medyada Popüler Bir Tartışma Konusu Olarak Recm -Afganistan Örneği". *Universal Journal of Theology* 5/2 (2020), 357-386. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1409611>
- Saray, Mehmet. "Ahmed Şah Dürrânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/133-134. İstanbul: TDV Yayınlar, 1989.
- Sayidi, Lütfürrahman. "Hanefî Fıkına Göre Kadın Hâkimi, Yargıtayı Üye Olabilir mi?" B.B.C News, 2019. <https://www.bbc.com/persian/blog-viewpoints-49099652>
- Şahin, Hacer. "Emîrü'l-Mü'minîn Kadın Hakları, Miras ve Evlilikte Rıza Şartı Fermanı". *Anadolu Ajansı* (25 Aralık 2021). <https://www.aa.com.tr/fa%B1%D8%AB/2437977>
- Şîrâzî, Nasir Mekârim. "Ehl-i sünnet ve Ehl-i Teşeyyu Fıkında İçtihad Kaynakları". *Mecelle-i Nûri İlim* 10 (1986), 55-62. <https://makarem.ir/main.aspx?lid=0&typeinfo=1&catid=25445&pageindex=0&mid=419358>
- B B C Farsî. "Afganistan'da İki Tartışmalı Yasanın Akıbeti Belli Oldu" (2009). https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2009/07/090708_a-af-shiite-and-media-laws
- Tesnim Haber Ajansı. "Emîrü'l-Mü'minîn Kadın Hakları, Miras ve Evlilikte Rıza Şartı Fermanı" (2021). [https://www.tasnimnews.com/fa/news/1400/09/12/2618966/ENRH,Esâsnâme-iEncümen-iRahnüma'yiHânevâde.ResmîCeride577\(1978\)](https://www.tasnimnews.com/fa/news/1400/09/12/2618966/ENRH,Esâsnâme-iEncümen-iRahnüma'yiHânevâde.ResmîCeride577(1978))

- Fermân-i Amaret-i İslâmî Afganistan der Mevrid-i İzdivâc-i Cevânân, Fermân-i Amaret-i İslâmî Afganistan der Mevrid-i İzdivâc-i Cevânân. 463 (2021).
- Fermân-i Emirü'l-Müminîn der Mevrid-i Cilevgirî az Revâchâ'yi Nâdürûst Hangâm-i Heşâvend-i, Arûsihâ, Musibethâ ve Hamçünân Bazgeşt az Hac ve Umre, Fermân-i Emirü'l-Müminîn der Mevrid-i Cilevgirî az Revâchâ'yi Nâdürûst Hangâm-i Heşâvend-i, Arûsihâ, Musibethâ ve Hamçünân Bazgeşt az Hac ve Umre. (2025). <https://www.alemarahdari.af/category/leadership/%D9%81%D8%B1%D8%A7%D9%85%DB%8C%D9%86-%D9%88-%D8%A7%D8%AD%DA%A9%D8%A7%D9%85/>
- FŞMA, Fermân-i Şumâre-i 7 der Bâre'yi Mesârif-i Arûsi. *Resmî Ceride* 409 (1978).
- Kİ, Kânûn-ı İzdivâc. *Resmî Ceride* 190 (1971).
- KAŞET, Kânûn-i Ahvâl-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu'î Afganistan (Kanun No. 6771). *Resmî Ceride* 988 (2010).
- KEA, Kânûn-i Esâsî Afganistan (Kanun No. 103). *Resmî Ceride* 818 (26 Ocak 2004).
- KMA, Kânûn-i Medenî Afganistan (Kanun No. 1723). *Resmî Caride* 353 (1977).
- “Kânûn-i Men-i Hoşunet Aleyh-i Zenân (Kanun No.989)”. Resmi Ceride, 2010.
- KMA, Kânûn-i Merâsim-i Arûsî (Kanun No. 156). *Resmî Ceride* 1280 (2017).
- KTSKK, Kânûn-i Teşkil ve Selâhiyet-i Kûve-i Kadâi'yye (Kanun No. 8493). *Resmî Gazete* 1109 (30 Haziran 2013).
- NNAH, Nizâmnâme-i Nikâh, Arûsî ve Hatne Sûrî. (1921).
- NNS, Nizâmnâme-i Nikâh av Sünnet-i. (1928).
- UİTNH, Usûlnâme-i İzdivâc ve Tertîb-i Nikâh Hat der Afganistân. *Resmî Ceride* 99 (1962).
- UMNAH, Usûlnâme-i Merâsim-i Nikâh Arûsî ve Hatne Sûri. *Resmî Ceride* 18 (1940).
- UNAH, Usûlnâme-i Nikâh ve Arûsî ve Hatne Sûri. *Resmî Ceride* 66 (1950).

EK-1

